

Eke kyrka

Karaktärisering 2024

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2026/095633.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Eke socken	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	8
Kyrkogårdens huvuddrag	8
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	13
Kyrkobyggnaden.....	29
Kyrkans huvuddrag.....	29
Byggnadshistorik	34
Nulägesbeskrivning	38
Restaureringar	98
Arkeologi	103
Värdering.....	105
Allmänt.....	105
Bruksvärden	107
Kyrkobyggnaden och inventarier	107
Kyrkogården	108
Lagskydd.....	114
Källor och litteratur.....	116
Otryckta källor.....	116
Tryckta källor.....	116
Kartor	116

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

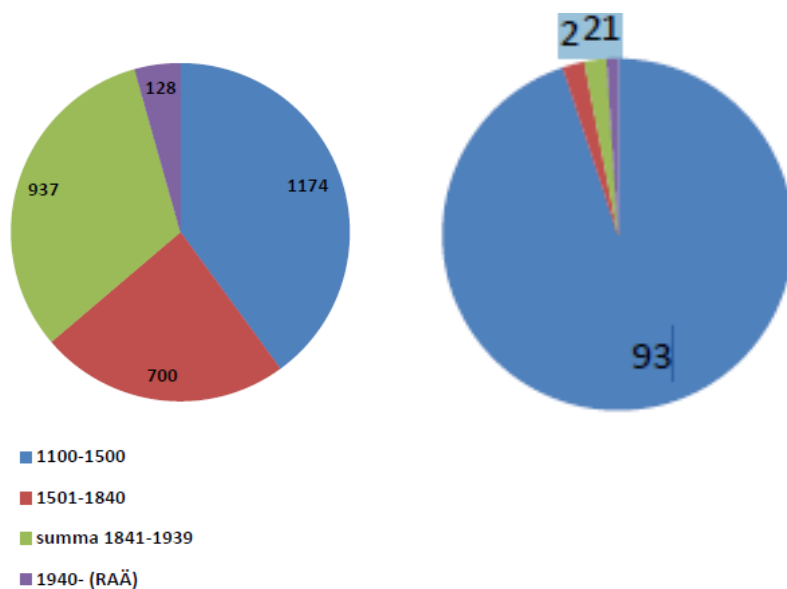
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgs kyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att

hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

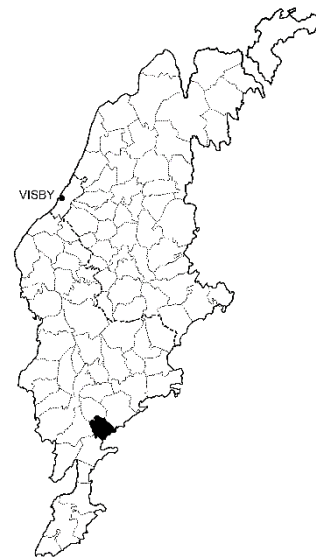
Omgivningar

Eke socken

Eke kyrka ingår i Sudrets pastorat. Den är belägen på södra Gotland 60 km från Visby. 2023 var invånarantalet i socknen 57 personer.

Kyrkomiljön

Eke kyrka och kyrkogård är belägna intill landsvägen Havdhem – Ronehamn. I söder gränsar den mot landsvägen, i öster mot en kanal, i norr mot ett öppet åkerlandskap, och i väster mot hembygdsföreningens tomt. Har tidigare varit en klockarbostad. I närheten söder om landsvägen ligger den tidigare skolan. Strax väster om kyrkogården har Eke hembygdsförening placerat äldre föremål och artefakter, bland annat två jättelika rektangulära block av sandsten. De hämtades enligt sägen upp från havsdjupet utanför Åhus i Skåne och återfördes till sin ursprungsort. De sju ton tunga stenblocken har antagits utgöra råämnen till en sarkofag som sades vara ämnad för den danske kungen Christian IV. Stenblocket visar tydliga spår av att ha legat under en lång tid på havsbotten.

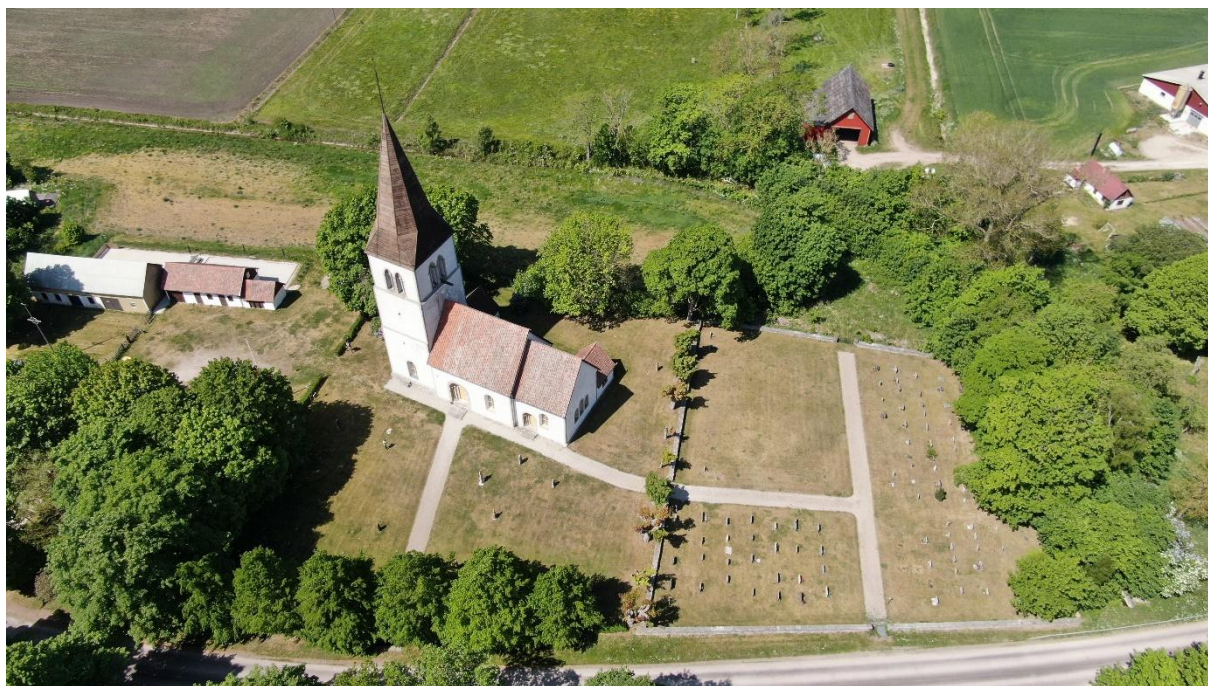

Kyrkomiljön vid Eke kyrka fotograferad från norr, ovan 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

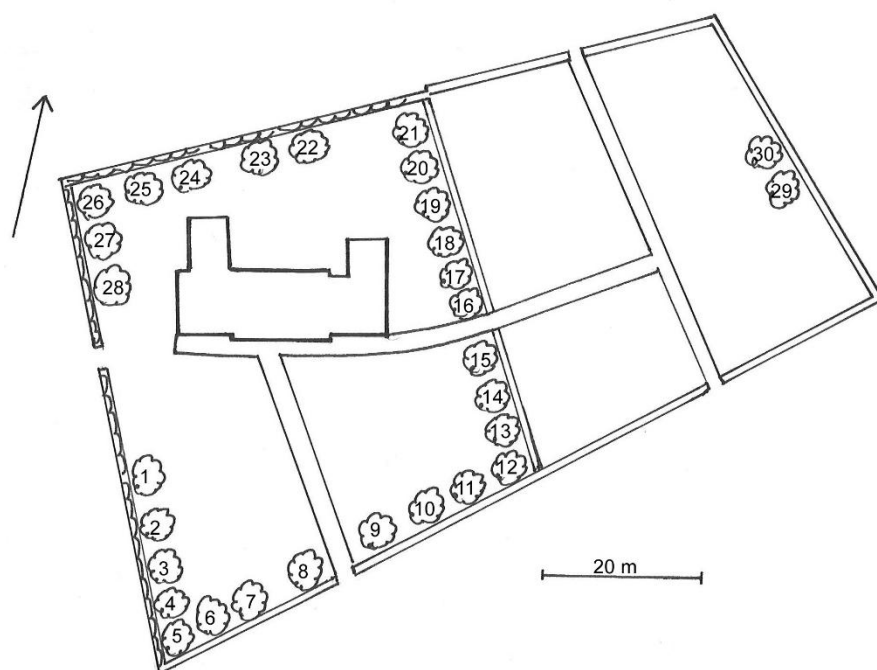
Eke kyrkogård tillhör Gotlands medelstora kyrkogårdar. Den är utvidgad mot öster och avgränsas av en äldre trädkrans och mur. I övrigt omges den äldre kyrkogården av ligusterhäckar och en del äldre träd som ingått i en trädkrans. Den yngre kyrkogården är öppen med en trädrad med äldre träd i öster. Träden kring kyrkogården skapar en grönska och lummighet i miljön.

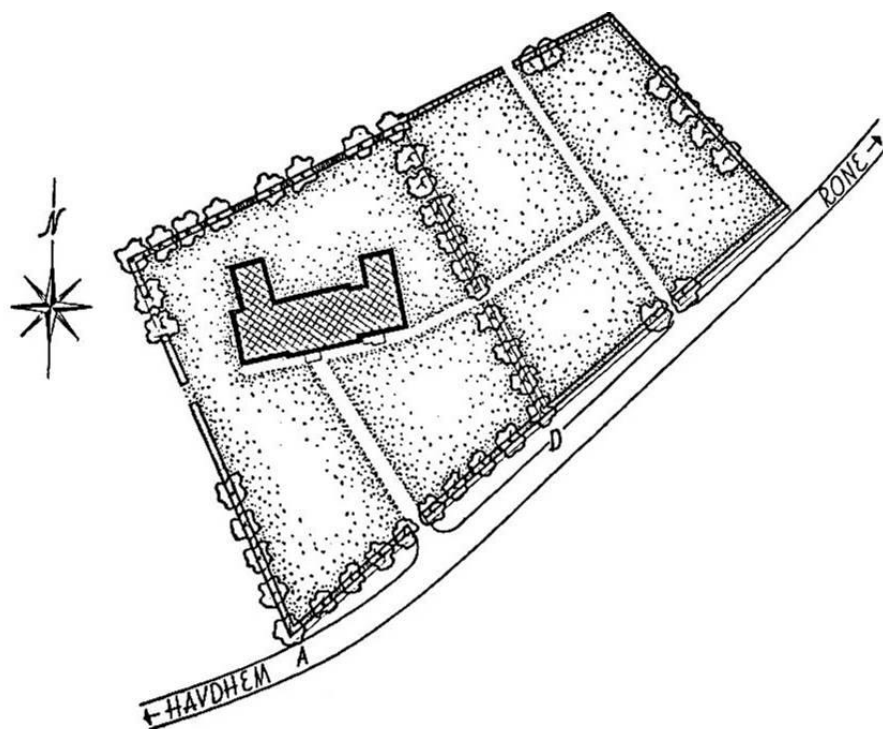
Eke kyrka och kyrkogård fotograferade från sydost, ovan 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Eke kyrka och kyrkogård fotograferade från norr, ovan 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan Eke kyrkogård upprättad 2011. Reviderad Gotlands Museum 2023.

Situationsplan Eke kyrkogård uppmätt av J Söderberg 1943. Ur Sveriges kyrkor 1974.

Historik

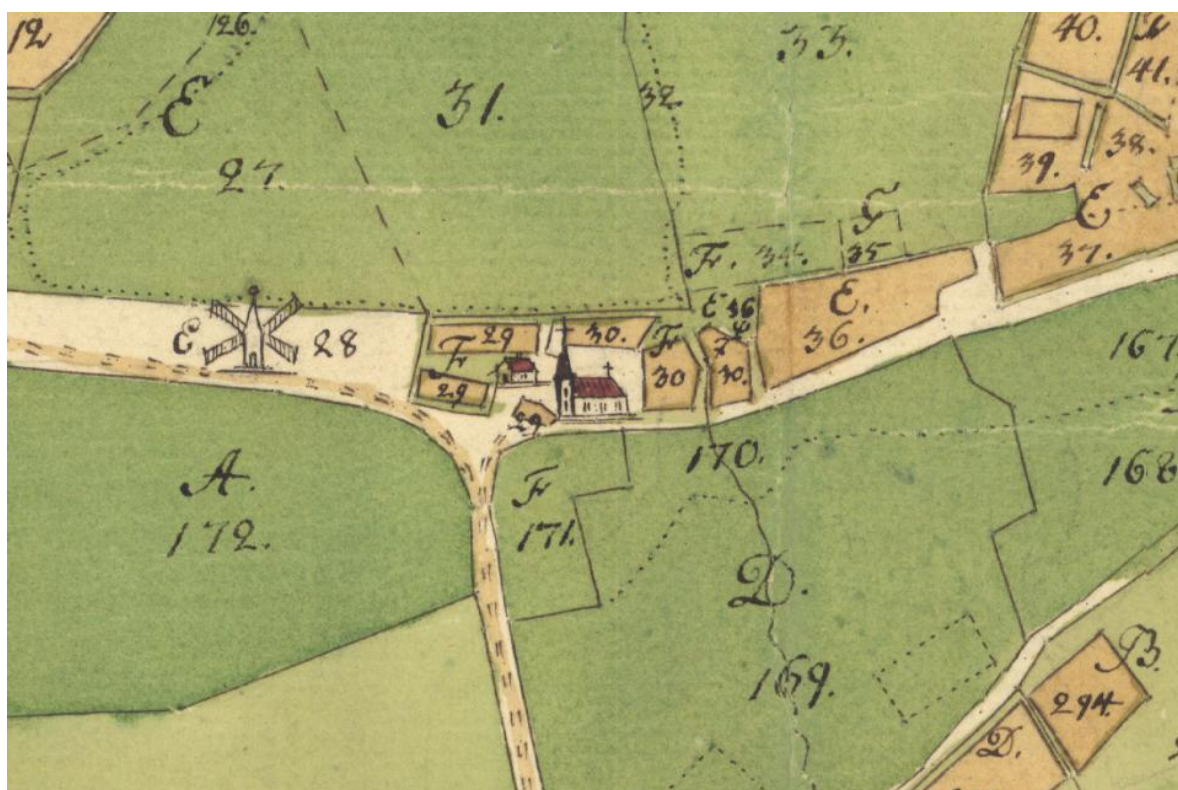
Skattläggningskartan från 1703 visar att kyrkan omges av mindre åkerområden i söder, väster och norr, och i övrigt betesmark och ängsmark. I öster finns mer sammanhängande åkermark.

På 1700-talet omgärdades kyrkogården åtminstone delvis av ett träplank. Vid en visitation 1765 anmärktes att ”Kyrkogårdsstängslet som till en del är af Trä behöfwer ock Reparation hwilken Soknemännen lofwade wärkställa medelst stenmurs uppsättjande”. Det förefaller som om kyrkogården på den tid delvis hade en stenmur som skulle kompletteras. Troligen tillkom en stor del av kyrkogårdsmuren 1842 då det enligt räkenskaperna var stora utgifter för muren.

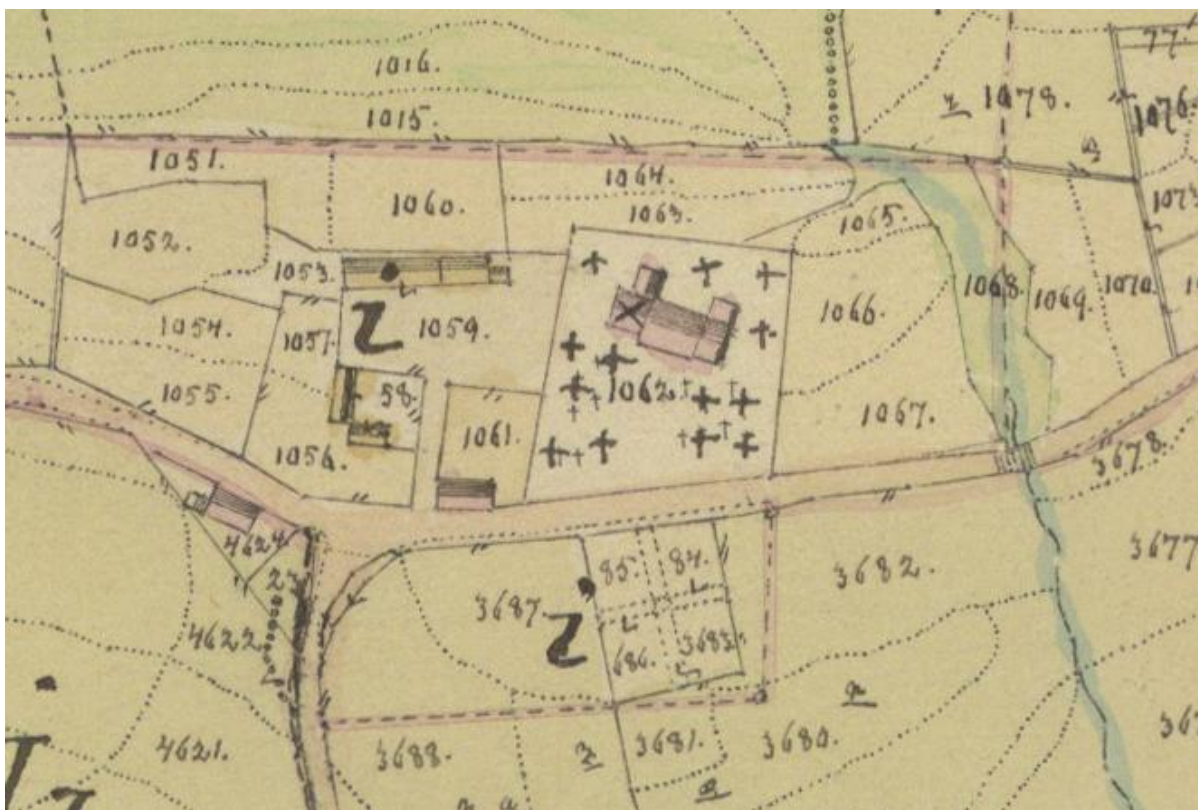
År 1820 uppfördes ett sockenmagasin, vägg i vägg med kyrkobyggnadens nordvästra fasad.

Under 1800-talet andra hälft utvidgades kyrkogården åt söder. År 1936 skedde en omfattande utvidgning åt öster vilken avgränsades i väster av den äldre kyrkogårdens östra mur.

De äldsta träden, skogs- och tysklönn, i nuvarande trädkrans planterades under senare delen av 1800-talet. Vid visitationen 1891 konstateras att ”Kyrkogården befanns väl hållen och planterad”.

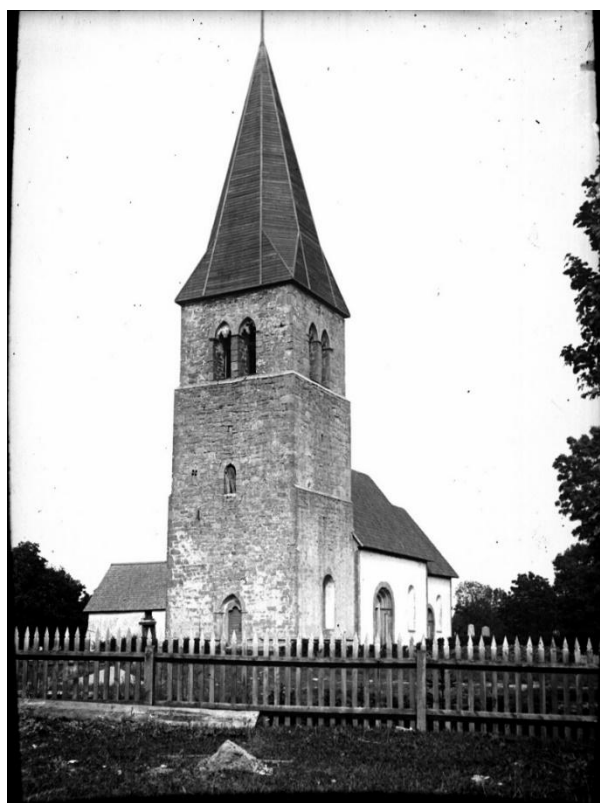
Skattläggningskarta 1703.

Laga skiftes karta 1872 visar kyrkogårdens omfattning efter utvidgningen åt söder.

Eke kyrka och kyrkogård fotograferade från sydost. På kyrkogården växer högt gräs. Foto Olof Sörling. ATA.

Kyrkogården avgränsades tidigare av ett trästaket i väster.

Foto taget från sydväst utanför kyrkogården. Närmast syns äldre artefakter. Trästaketet har ersatts av en häck. Foto Gunnar Svahnström 1964. Gotlands Museum.

Ingång från söder till kyrkogården med en färst (järngaller) över diket. Foto Inga-Lill Granlund 1938. Gotlands Museum.

Sandsten som antagits ha varit ämne till en sarkofag upptaget från ett förlist skepp utanför Skånes kust 1960. Foto Gunnar Svahnström 1964. Gotlands Museum.

Nulägesbeskrivning

Ekes kyrkogård har en rektangulär utformning som tillkommit efter några utvidgningar åt söder och öster. Den äldre delen av kyrkogården omges i väster och norr av låga ligusterhäckar. Den yngre kyrkogården omges av låga kallmurar av kalk- och sandsten. De båda delarna avgränsas från varandra av den äldre kyrkogårdens östra mur – en terrassmur. Kyrkogårdsmuren restaurerades senast 2004.

Den äldre delen har ingångar i väster och söder i form av färistar (järngaller) över diken. Från den södra ingången leder en bred grusgång upp mot kyrkan och vidare mot den yngre delen av kyrkogården. I den yngre delens norra och södra murar finns enkla järngrindar. I den västra delen av kyrkogården finns en belysningsstolpe.

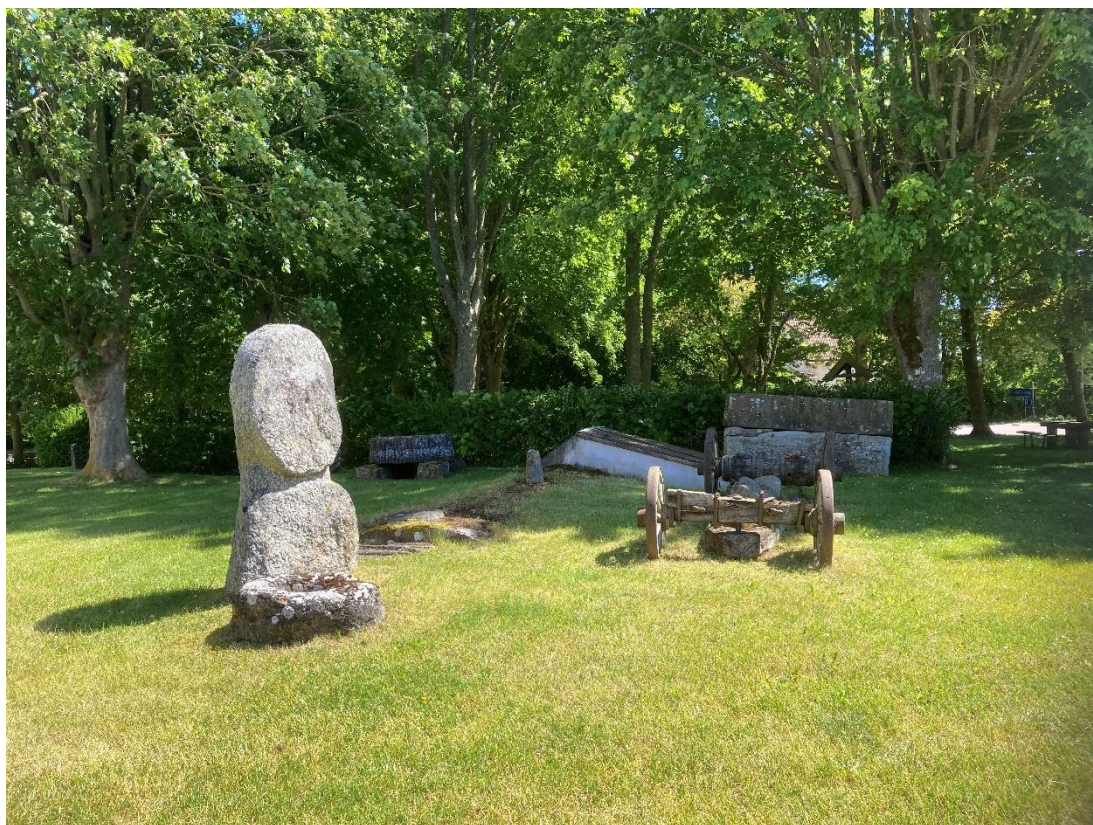
Den äldre delen av kyrkogården omgärdas av en trädkrans bestående av äldre hamlad tysklönn, (nr 1, 4, 5), äldre hamlad skogslönn (nr 2, 3, 12-28) och yngre friväxande lind (nr 6-11), planterade omkring 2000. Solitära träd saknas. Den yngre delen saknar trädkrans. Här växer två äldre tysklönnar i den östra delen.

Eke kyrka och kyrkogård fotograferade från ovan 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Eke kyrka fotograferad från sydväst. Foto ES 2024.

Område väster om kyrkan med äldre föremål och andra artefakter. Foto ES 2025.

Sandstensblock som antagits vara ämne till sarkofag, placerad i förrummet väster om kyrkogården. Foto ES 2024.

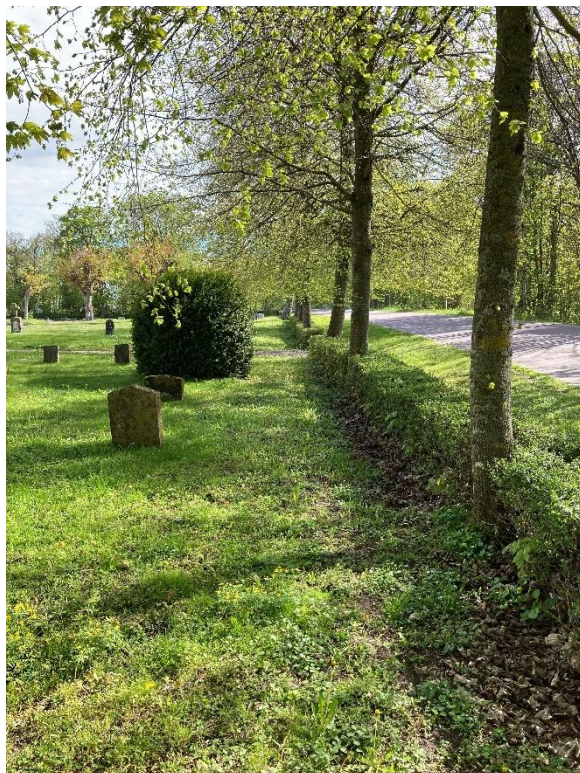
Den äldre kyrkogården omges av häckar och en trädkrans. Den västra sträckningen fotograferad från söder. Foto ES 2024.

Den norra sträckningen fotograferad från öster. Foto ES 2024.

En nedplockade skorsten i den norra sträckningen.
Foto ES 2024.

Den södra sträckningen fotograferad från väster. Foto
ES 2024.

Den äldre kyrkogårdens östra trädrad och mur utgör gränsen till den yngre kyrkogården. Foto ES 2025.

Den yngre kyrkogården omges av murar. Den södra sträckningen fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den norra sträckningen fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Ingång i söder med en färäst (järngaller) över diket. Foto ES 2025.

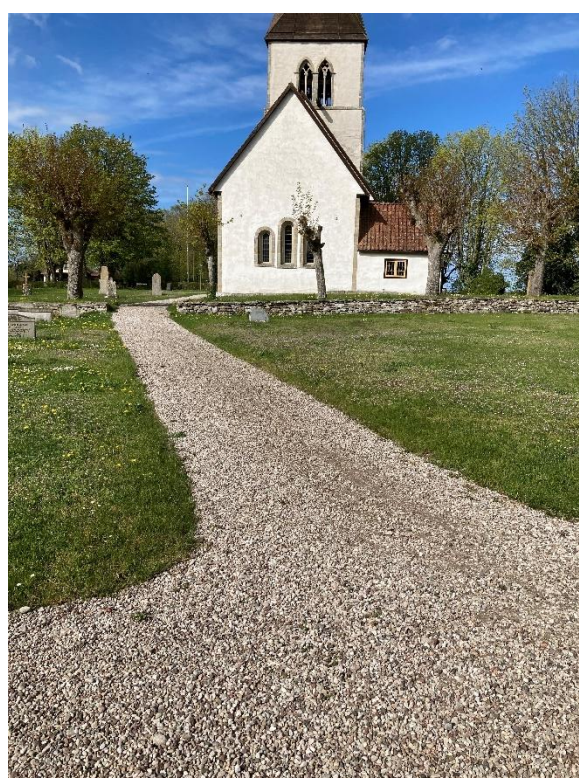
Den öppna ingången från väster. Foto ES 2025.

Ingång till den yngre kyrkogården från norr. Foto ES 2025.

Kyrkogården har enbart grusade gångar. Gång som leder från den södra ingången till kyrkan. Foto ES 2025.

Grusad gång som leder från den yngre kyrkogården mot den äldre kyrkogården. Foto ES 2025.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från sydväst. Foto ES 2025.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2025.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2025.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2025.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2025.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från nordost. Vid kyrkans nordvästra del syns ett sockenmagasin uppfört 1820, i öster ligger sakristian. Foto ES 2023.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2025.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2025.

I den sydöstra delen av kyrkogården finns flera högresta äldre gravvårdar. Foto ES 2025.

Mot sockenmagasinets östra sida står borttagna gravvårdar lutade. Foto ES 2025.

Vid ingången till den yngre kyrkogården ligger en färist (järngaller). På färisten ligger en matta för att öka tillgängligheten. Foto från väster ES 2025.

Den yngre kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2025.

Den yngre kyrkogården fotograferad från sydväst. Foto ES 2025.

Den yngre kyrkogården fotograferad från nordost Foto ES 2025.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvård i kalksten från 1905. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i kalksten från sent 1800-tal. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Gravhäll i kalksten med inhugget kors och med omgivande stenram. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i kalksten från 1863. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2025.

Gravvård i sandsten med kors i kalksten från 1892. Troligen tillverkad i Burgsvik av stenhuggare Th Berg. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2025.

Järnkors från 1989. Runt gravplatsen en stenram. En av tre gravar på Eke kyrkogård som berättar om sentida relationer till Wormsö. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin kultur- och personhistoria. Foto ES 2025.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

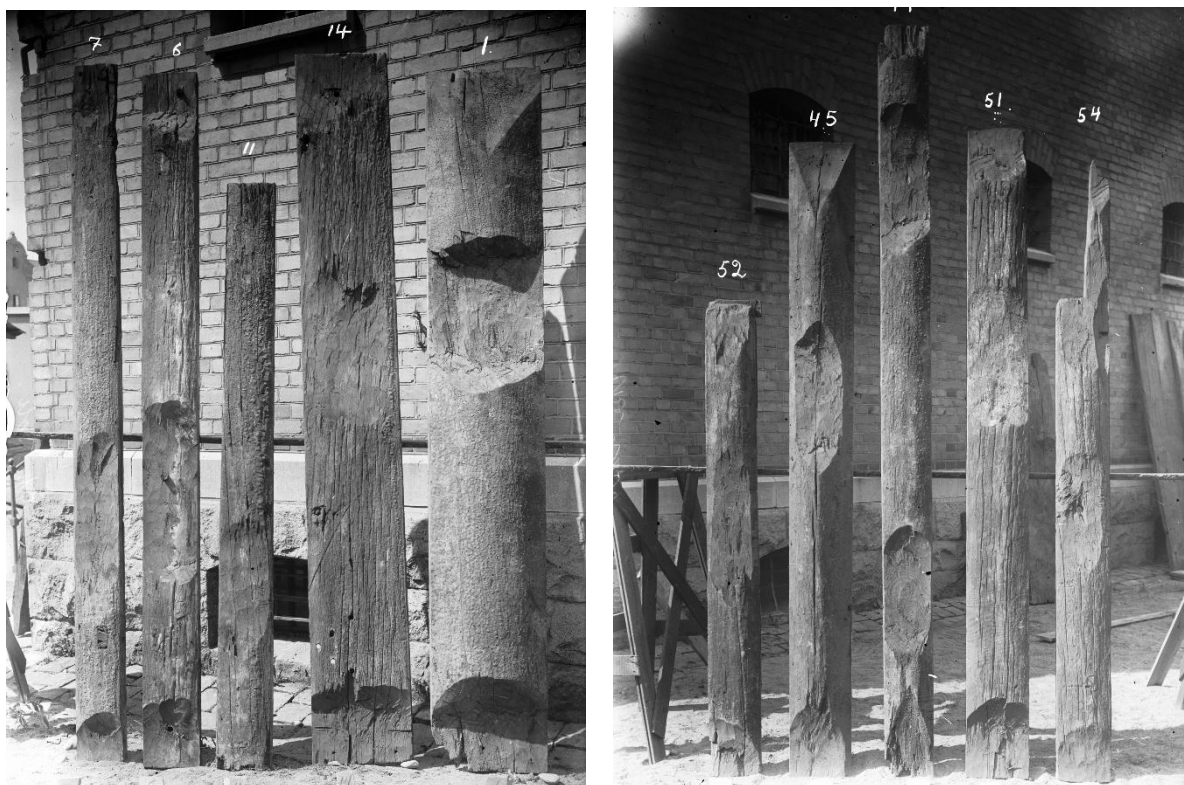
Eke kyrka hör inte till de större på Gotland, men är kanske mest känd för att vara den kyrka jämte Hemse som har mest bevarat av delar av en äldre stavkyrka. Den har också uppmärksammats för sin välbevarade dopfontscuppa med reliefer till skrivna Sigrar, och utgjorde en av de kyrkor som tidigt genomgick en restaurering som innebar framtagning av äldre kalkmålningar. Utmärkande är även det ljusa kyrkorummet genom de stora 1800-talsfönstren samt inredningen med fint 1700-talsmaleri. Kyrkan består av ett långhus med smalare och lägre kor, tillkomna under 1200-talets början samt ett torn i väster från omkring 1300 samt på norra sidan en sakristia och ett sockenmagasin, byggt intill kyrkmuren.

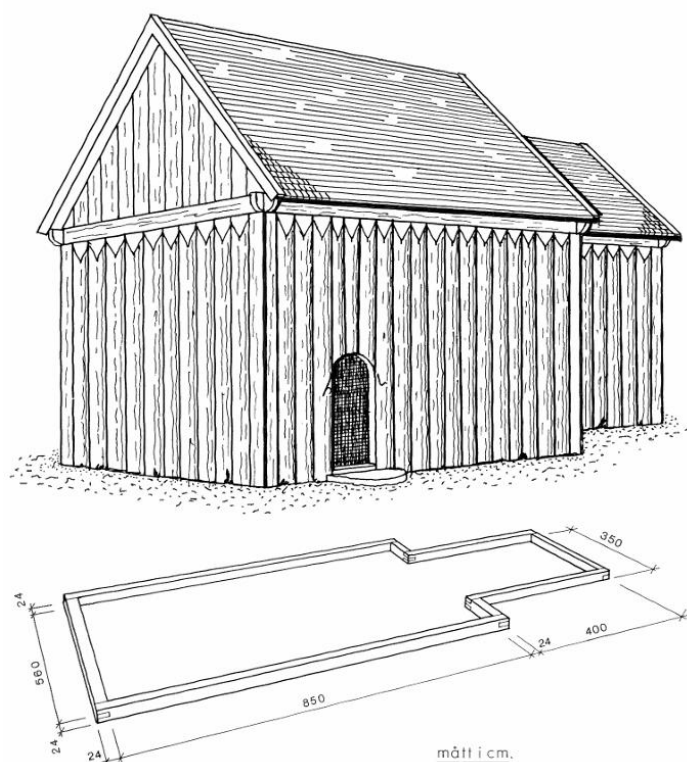
Kyrkan från
nordöst. Foto JL
2024.

Kyrkan från sydöst. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

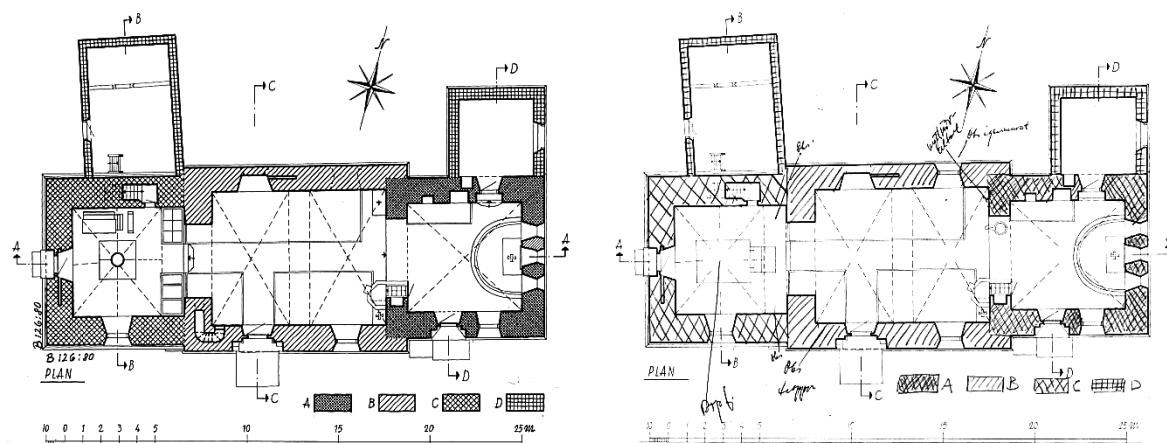

Delar av en äldre träkyrka, påträffade som golvplankor 1916 och lösgjorda. Nu på SHM. Foto Harald Faith-Ell 1925, ATA.

Rekonstruktion av den tidigare träkyrkan utifrån de påträffade delarna. Erland Lagerlöf och John Söderberg 1973. Efter Sveriges Kyrkor 156, Gotland VI:6 (1974). Till höger plankor med bevarade rester av väggmålning. Nu på SHM. Foto JL 2025.

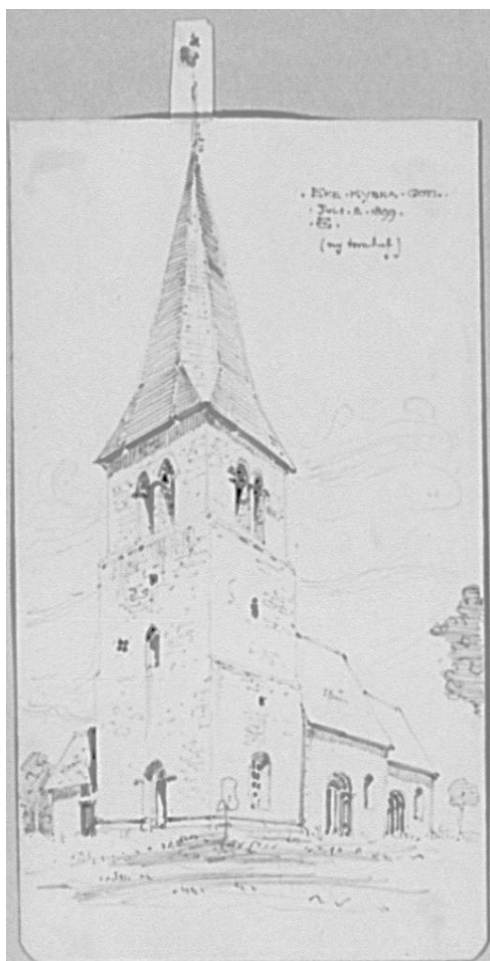
Kyrkans plan. Uppmätning John Söderberg 1943, reviderad 1972. ATA. Byggnadsperioder: A och B 1200-talets andra fjärdedel, C omkring 1300, D 1819-1820 (magasinet) och 1832-1833 (sakristian). Fönstren förstörades respektive upptogs 1835. Av ritningen till höger framgår utseendet före restaureringen 1969-1971 med fönster i långhusets norra mur, orgel mitt i ringkammaren och dopfunten på triumfbågens norra sida.

Fasad mot söder och längdsektion mot norr. Uppmätning John Söderberg 1967 respektive 1943, reviderad 1972. Efter Sveriges Kyrkor 156, Gotland VI:6 (1974), respektive ATA. Tornets fasader putsades 1969-1971.

Tornets östra fasad med avtryck av långhusets tidigare takresning. I mitten sektion genom tornet och magasinet mot öster. Till höger sektioner genom långhuset respektive koret mot öster. Uppmätningar John Söderberg 1943, reviderade 1972. Efter Sveriges Kyrkor 156, Gotland VI:6 (1974).

Kyrkan från sydöst. Teckning av Johannes Pihl 1730 för Jöran Wallins *Analecta Gutlandensia* (1740). Påskriften har förväxlats med Fide. Nedan till vänster av Per Arvid Säve 1864 efter förlaga i blyerts från 1840-talet. Ur *Sveriges Kyrkor* 156, Gotland VI:6 (1974) Till höger exteriör från sydöst med notering att tornhuven var ny (sannolikt främst panelen). Teckning Emil Törngren 1899, ATA.

Byggnadshistorik

Vid en golvomläggning 1916 framkom att golvbrädorna till ett äldre golvsikt stor del utgjordes av bevarade rester av en äldre träkyrka med stavkonstruktion, vars väggdelar hade återanvänts i den murade kyrkan den ersattes med. Denna byggdes omkring 1100, en datering som har stöd såväl från stilistiska (Erland Lagerlöf i Sveriges Kyrkor, 1974) och dendrokronologiska (Alf Bråthen 1995 och i Fornvännen 1998) analyser. Den bestod av ett långhus, varav den norra syllstocken bevarats, och sannolikt av ett smalare kor i öster. Materialet på de bevarade delarna är både furu och ek.

Den nuvarande murade kyrkan uppfördes kring stavkyrkan under 1200-talets andra fjärdedel. Först färdigställdes troligen koret, strax efter följt av långhuset. Någon tydlig byggnadsskarv finns inte mellan delarna, men korets valv och portal förefaller vara något ålderdomligare än långhusets. Yttertaken var högre än i dag. Avtryck av långhusets tidigare takresning anas på tornets östra fasad och framgår tydligt på foton innan tornet putsades. Fönstren mot söder var betydligt mindre än i dag. Det är oklart om något torn var planerat i väster. Långhuset hade en egen murtrappa till vinden, vilket inte är vanligt när ett torn var planerat. Den nuvarande bågen i långhusets västra mur är spetsbågig på ett sätt som talar för att den är yngre. Emellertid talar dess ojämna övre del för att den är ommurad, men det kan också ha skett efter att tornet var byggt.

Något som dock tyder på att ett torn var planerat är att den västra långhusgaveln saknar murat röste. I stället bör gavelröset ha varit av trä ända tills tornet byggdes. Troligen var avsikten därför att tornets östra mur skulle rida på långhusgaveln. Det förefaller också ha varit planen när tornets grund lades ut. Tornet är bredare i norr-söder än i öster-väster, men hade haft en kvadratisk plan om östmuren hade ridit på långhusgaveln. Tornportalens tympanonsten har en uppåt rundbågig form som inte samspelar med portalens högre och vidare spetsiga bågkrön, vilket kan tala för att tornet förbereddes lång tid innan det byggdes. Detta tornbygge ägde rum omkring år 1300. Det har en tydlig avtrappning uppåt från norr och söder, som för att kompensera för tornets bredd. För att vara ett torn byggt så pass sent är det ovanligt genom att det inte är försett med gavlar. Emellertid kan det inte uteslutas att tornet tidigare varit högre än idag. Proportionellt är det ett jämförelsevis stort avstånd från ljudgluggarna till murkrönet och krönet ger intryck av att möjligen kunna vara förändrat, även om det kanske bara innebar en mindre förändring vid tornhuvens nybyggnad 1767. På en summarisk teckning från 1700-talets förra hälft har det dock inte gavlar. Tornet försågs med en magasinssvåning med stor lastport åt väster. Åt söder hade tornet ett fönster med klöverbladsform och troligen masverk.

Några förändringar av murverket – utöver en möjlig förändring av tornkrönet – inträffade sedan inte förrän på 1820- och 1830-talen. År 1820 byggdes magasinet intill tornets norra sida, vilket dock inte innebar ingrepp i själva byggnaden. År 1825-1826 sänktes långhus- och kortaken och de murade gavlarna i samband med att takstolen byggdes om för tegeltak. Några år senare tillkom sakristian 1832-1833 och 1835 förstörades de tre fönstren mot söder till samma rundbåriga form och ett nytt likadant fönster upptogs på långhuset norra sida. Troligen var det nu som långhusets nordportal igenmurades. Trots att sadeltaken skall ha fått tegel på 1820-talet visar foton från 1800-talets slut spåntak som först omkring 1900 försågs med tegel, utom på magasinet. En skorsten tillkom vid en omfattande restaurering 1916 men revs vid nästa stora restaurering 1969-1971. Då putsades västtornet, som sedan länge hade saknat puts. Tornets oputsade muryta in mot sockenmagasinet visar att det redan under 1800-talets förra hälft sedan länge hade stått utan puts. Ytterligare yttre restaureringar har företagits 1985 och 2004.

Exteriör från sydöst
omkring 1890. Foto
Olof Sörling, ATA.

Detalj av föregående
foto, visande avtryck av
långhusets tidigare
takresning, samt att
långhus- och kortaken då
var täckta av spån.
Tornpanelen är ojämn
och har glipor.

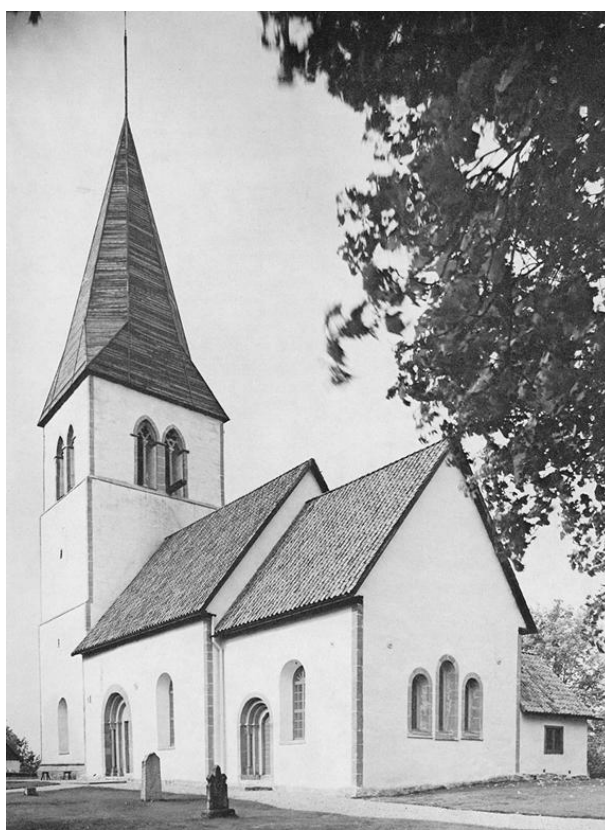
Exteriör från sydöst omkring 1900. Foto i ATA.

Exteriör från sydväst. Foto Einar Erics 1915, ATA. Till höger detalj visande ljudgluggarnas skick före 1916 samt att lastporten var söndrig. Långhus- och kortaken har täckts med tegel. Magasinet har spåntak.

Ovan och nedan till vänster, exteriör från nordöst och sydväst på 1960-talet. Långhus, kor och sakristia har tegeltak, magasinet spåntak. En skorsten har tillkommit över långhusets östra gavel och ytterligare en reser sig över sakristian. Nedan till höger exteriör från sydöst efter 1969-1971. Tornets murar har putsats. Skorstenen har rivits. Tornhuvan har ny panel. Foto Sören Hallgren 1964 respektive 1973. Efter Sveriges Kyrkor 156, Gotland VI:6 (1974).

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkan består av kor med vidbyggd sakristia i norr, något högre och bredare långhus samt i väster ett torn, krönt av en huv av trä vars form övergår från fyrkant till åttkant med skrånande svicklar mot hörnen. Mot tornets norra sida står ett sockenmagasin med sadeltak som parallellt med sakristians tak riktas mot norr. Alla kyrkans murar är putsade. Medan kor och långhus har en relativt slät puts; sakristian, magasinet och tornet har olika typer av grövre putsstruktur. På taken ligger tegel utom tornhuvu som täcks av liggande panel och magasinet som har faltar. Korets, långhusets och tornets portaler har huggna omfattningar med flera språng, rikast i långhusets sydportal. På långhusets norra sida är i putsen utsparat den huggna yttre omfattningen till en tidigare nordportal. Fönstren mot söder är stora och rundbågiga. De fick sin form på 1830-talet, då även ett fönster togs upp på nordsidan som sattes igen 1969-1971 och nu svagt anas i putsen. Korets östgavel har en ursprunglig trefönstergrupp med huggna omfattningar. Tornet har förutom ljusgluggar, varav en bestående av fyra runda cirkelformade hål, en stor lastport i väster samt i översta våningen parställda spetsbågiga ljudgluggar, försedda med masverk och kolonnetter, restaurerade år 1916. Medan kor och långhus har enkla skråkantade socklar har tornet en hög och rikare profilerad sockel. En parställd ljusglugg väster om långhusportalen leder in till en tidigare och nu nedtill igenfylld trappa till vinden.

Exteriör från sydöst.
Foto JL 2024.

Kyrkan från norr och nordväst snett ovanifrån. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

Kyrkan från sydöst snett ovanifrån. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift. Till höger exteriör från söder. Foto ES 2024.

Exteriör från sydväst och sydöst. Foto JL 2024.

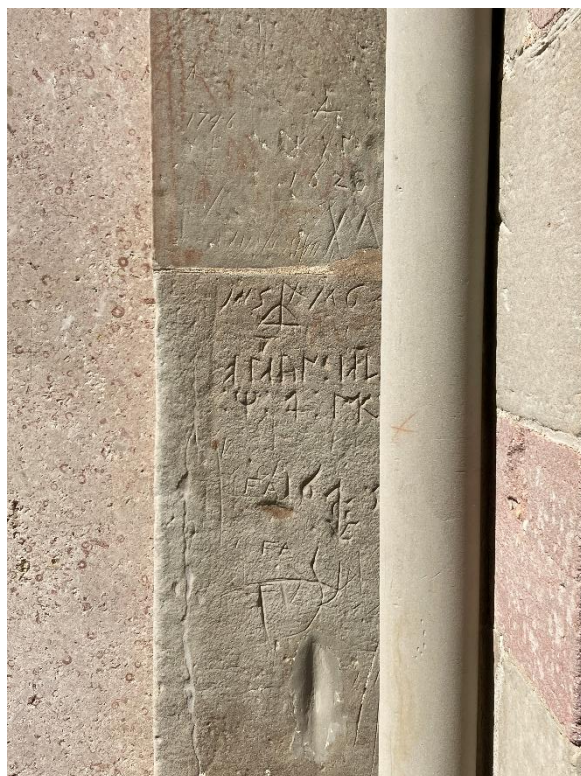
Långhuset och koret från sydöst. Foto JL 2024.

Tornets fönster mot söder. Till höger ljusgluggar i långhusets sydvästra hörn till en tidigare murtrappa. Foto JL 2025.

Långhusets sydportal. Foto JL 2024.

Östra posten i långhusets södra portal med graffiti. Foto JL 2025.

Södra långhusportalens östra kapital. Foto JL 2025. Till höger portalen före restaureringen 1916 då bland annat tröskelstenen byttes ut. Foto Einar Erics 1915, ATA.

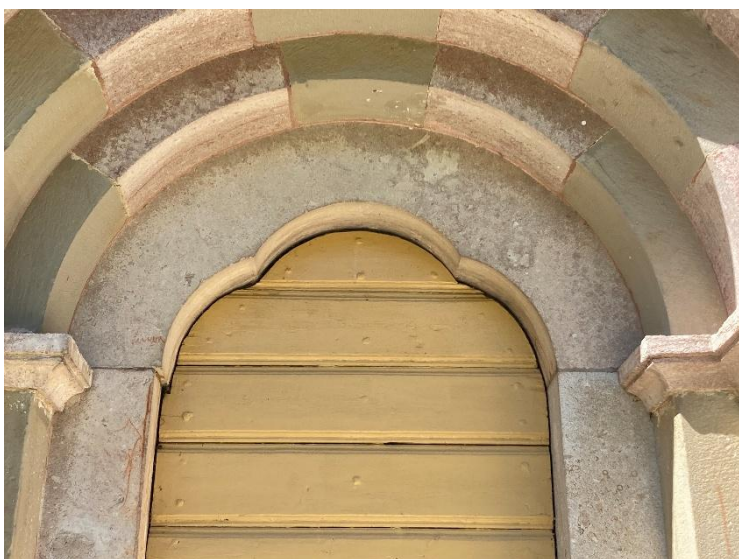
Långhusets sydportal innan den åter försågs med kolonnetter omkring år 1900, samt tornets och långhusets fönster. Foto Olof Sörling (detalj) ca 1890, ATA. Till höger södra långhusfönstret. Foto JL 2025.

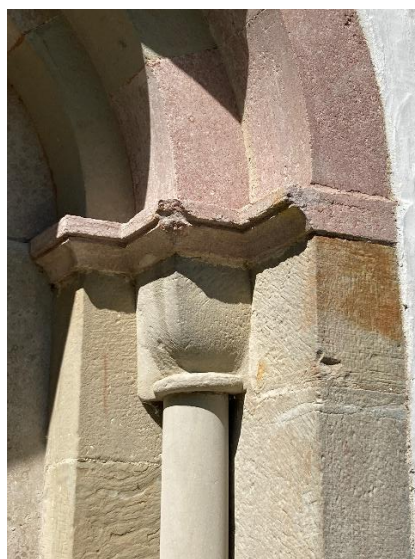
Korportalen och korets södra fönster. Foto JL 2024.

Korportalen. Foto JL 2025.

Korportalens tympanon och östra kapitel. Foto JL 2025.

Korportalen innan kolonnetterna rekonstruerades omkring 1900. Till höger korportalen med kolonnetter, men skador på inre posten. Foto Olof Sörling (detalj) ca 1890 respektive foto från 1900-talets början, ATA.

Portalen strax före och strax efter restaurering 1916, då delar av inre posten förnyades. Foto Einar Erics 1915 respektive J. W. Hamner omkring 1920, ATA.

Korets
östfönstergrupp.
Foto JL 2025.

Till vänster östfönstergruppen med mellersta fönstret delvis igenmurat. Foto Olof Sörling (detalj) ca 1890, ATA.
Till höger koret och sakristian från öster. Foto JL 2024.

Exteriör från nordöst. Foto ES 2024.

Sakristian från nordöst och nordväst. Foto JL 2025.

Långhusets norra fasad med igensatt portal samt vänster om denna, svaga spår av igensatt fönster. Till höger portalomfattningen. Foto ES 2024 respektive JL 2025.

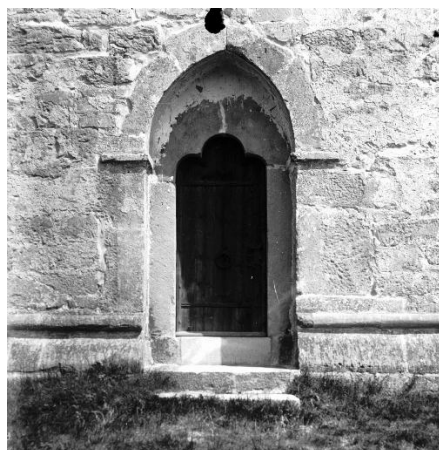
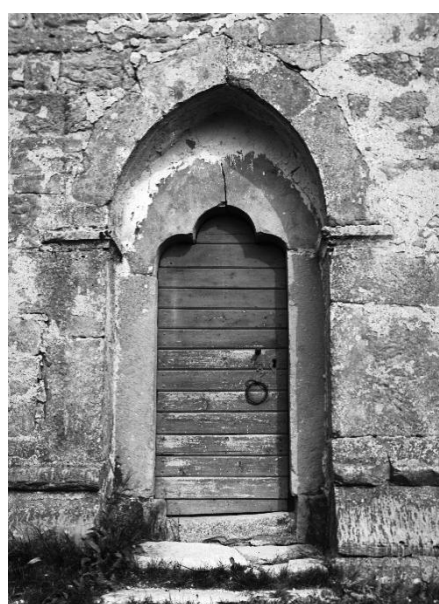

Sockenmagasinet sett från nordöst och nordväst samt ingången. Foto JL 2024-2025.

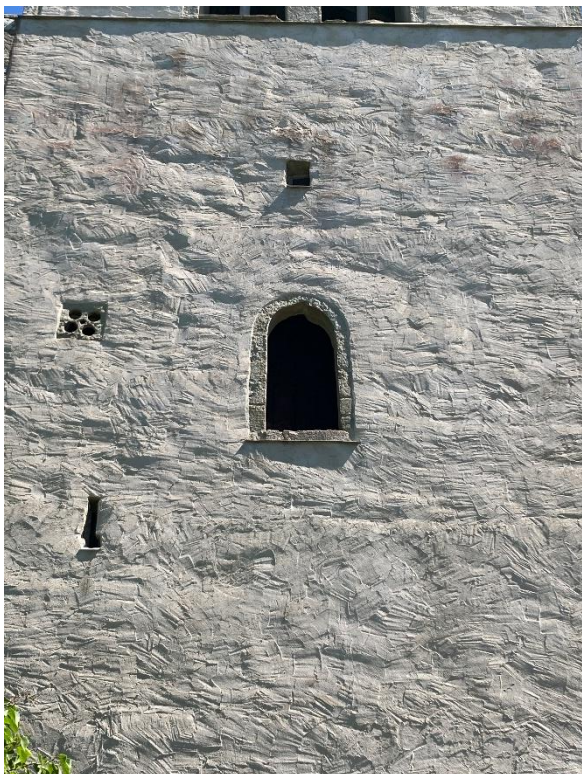
Tornets nedre del från nordväst. Till höger tornportalen. Foto JL respektive ES 2024.

Tornportalen före och, nedan till höger, efter restaureringen 1916. Foto ca 1900, Einar Erici 1915 respektive J. W. Hamer ca 1920, ATA.

Tornet från sydväst och underifrån från nordväst. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift, respektive JL 2025.

Lastport och ljusluggar i västfasaden. Till höger detalj av en av ljusluggarna, den till trappan. Foto JL 2025 respektive Pär Malmros 2023, Visby stift.

Till vänster ljudgluggarna mot söder, öster, norr och väster samt tornhuv och kyrktaken sedda ovanifrån. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift. Ovan till höger tornets övre del från nordöst. Foto JL 2024.

Tornhuv från sydväst och vindflöjeln. Foto JL 2025 respektive Pär Malmros 2023, Visby stift.

Interiör

Kyrkorummet är uppdelat på koret i öster, långhuset med sina två valvtravéer väster därom och längst i väster den rymliga ringkammaren, vars öppning mot långhuset är vid och består av två koncentriskt bågar efter varandra. Kyrkorummet har en tydlig längdriktning som betonas genom att tornportalen används som huvudingång, men också genom de tre korfönstren som är helt synliga från kyrkorummet, utan någon framförhängande altarpopsats, och därför drar blicken till sig. Rummet får också ett robust uttryck genom att nästan alla ytor är putsade, även bågar och fönsteromfattningar, utom i kyrkans västra del, där dock även den sandsten som använts har en sträv yta. Putsen är avfärgad i en svagt röd ton, vilket ger rummet en mjuk karaktär i samspel med det starka ljuset från fönstren som spelar i de flacka valvens kappor.

Långhusets båda kryssvalv delas av en kraftig rundbågig gördelbåge. Även koret och ringkammaren täcks av kryssvalv. Medan triumfbågen är rundbågig är tornbågen spetsbågig om än något ojämnt. Murarna i koret och långhuset samt korvalvet pryds delvis av kalkmålningar. De är tillkomna i två skeden. De ornamentala över triumfbågen och korets valvmålning (rekonstruerad efter lagning av valvet 1971) är från kyrkans byggnadstid medan friserna med berättande bildscener ovanför draperier på sidomurarna tillkom vid mitten av 1400-talet. De framtog och konserverades vid av Carl Wilhelm Pettersson vid restaureringen 1916 enligt en inskrift i koret. Målningarna har säkerligen varit fler, till exempel kring östfönstren och i långhusvalven, men har sannolikt försvunnit i samband med reparationer av murarna och valven till följd av de rörelser i murverket som dragstag i kor och långhus har sökt att reglera. På långhusets norra sida syns den invändiga nischen efter den troligen på 1800-talet igensatta tidigare nordportalen. I samma mur anas längre österut platsen för det 1969-1971 igensatta nordfönstret från 1830-talet. Ovanför tornets fönster i söder fortsätter fönsternischen ett stycke uppåt som en rest från det ursprungliga fönstret som var något högre.

Sakristians ingång ligger på korets norra sida. Den rektangulära dörren är placerad i en svagt spetsbågig nisch som i sin östra post har en infälld huggen sten. Sakristian byggdes 1832-1833. Den huggna stenen skulle kunna vara kvar från att sakramentsskåpet tidigare var placerat här och vid sakristians tillkomst flyttades västerut där dörrarna återanvändes för ett nytt murskåp. Att ingången till sakristior från 1800-talet placerats på platsen för en nisch är inte ovanligt. Samtidigt är nischen mycket stor både för väggskåpet och för passagen till sakristian. Hade bågen varit murad på 1830-talen borde det ha funnit tydligare spår av det i putsen som den omgivande målningen är placerad på. Det är alltså inte uteslutet att nischen fanns när målningarna utfördes vid mitten av 1400-talet, eller att skåpet med de medeltida dörrarna satt här innan det flyttades för att ge plats åt ingången. Sakristian har plant innertak och ett fönster i öster. På dörrens insida en minnestext om kyrkans inre restaurering 1837. Magasinsvåningen på vinden nås via en hög lucka i gaveln. Magasinet nås genom en dörr på dess västra sida. Även här finns vindsvåning och innerväggar av trä. Från magasinets vind är tornets oputsade murar ännu synliga.

Uppgången till torn och vindar sker från ringkammarens sydöstra hörn. Öppningen har en spetsig treklöverbladsform, liknande den i ljudgluggarna och kanske ett verkstykke till dessa, vilket då visar att ljudgluggarna var förberedda samtidigt som arbetet pågick med tornets bottenvåning. Trappan går rakt ett stycke mot väster men övergår sedan i en spiraltrappa, som ovanligt nog inte är placerad i ett hörn utan mitt på muren. Spiraltrappan slutar vid ingången till tornet låga första övervåning. Denna har två ljusgluggar samt en grund förvaringsnisch, placerad nära öppningen och inte synlig för den som inte går in i våningen. Våningens golv utgör valvets uppskjutande ovansida. I öster är utgång till långhusvinden. När spiraltrappan slutat övergår den i ett rakt trapplopp till tornets västra hörn som har en elegant ljusglugg med ett litet masverk av fem runda hål, möjligen utförd i anslutning till tillverkningen av ljudgluggarnas masverk. I hörnet framträder i taket delar av bind- eller ankarbjälkar inne i murarna. En öppning, som likt

öppningen till våningen nedanför saknar spår av stängningsanordning, leder till andra övervåningen. Denna har i väster en lastport med trälucka och träbom och i öster två träskonade förvaringsnischer. Här står även en sannolikt medeltida trädörr som fram till 1916 satt i västportalen, försedd med liggande panel, samt bårar av olika slag. Trätrappor leder vidare förbi en tidigare tredje våning som nu saknar golv. Den har tre ljusgluggar samt i öster en igenmurad större öppning. Öppningen har lett till kyrkvinden och sattes troligen igen i samband med yttertakens ombyggnad på 1820-talet. Gluggens funktion är oklar. Möjligen kan den ha den ha lämnat passage till tornets övre delar de tider när våningen innanför lastporten var upplåten till förvaring. Dock saknar våningen med lastporten stängningsanordning mot trappan.

Klockvåningen har parställda ljudgluggar åt alla fyra sidor. I sydvästra hörnet syns ristade räknestreck, troligen från kimning, kungsringning eller liknande. Bjälkarna ovanför klockan har spår av tidigare klockupphängningar, kanske för fler klockor än tornets nu enda. Murpartiet över ljudgluggarna är ovanligt högt. Det skulle det kunna tala för att tornet varit högre och krönts av murade galvar, som var vanligt för kyrktorn med spetsbågiga ljudgluggar. Möjligen kan murverket vara omrört, men det är inte helt entydigt och spår saknas till exempel av tidigare ljudgluggar ovanför de nuvarande. Tornspirans inre konstruktion är öppen från och med klockvåningen.

Utgången till långhusvinden sker från tornets första övervåning där en tidigare större öppning har minskats med träbalkar och en järndörr. Nära tornets östra mur, i långhusets västmur, går nedåt mot söder en nu nedtill igensatt murtrappa, den vars igensatta mynning syns inne i långhusets sydvästra hörn och vars ljusgluggar sitter i fasaden väster om långhusportalen. Takstolen är genom inskrift med rödkrita daterad 1825. Passagen i triumfbågsmuren till korvinden är rundbågig, men igenmurad så när som på en rektangulär låg dörr. Inifrån vinden och tornet är murverket, som består av enbart sandsten, synligt. Valvens ovansidor täcks av isoleringsmattor, troligen från 1969-1971.

Interiör mot öster. Foto JL 2025.

Interiör mot väster. Foto JL 2025.

Interiör mot öster.
Foto JL 2025.

Interiör mot öster.
Foto JL 2025.

Interiör av koret mot nordöst och öster. Foto JL 2025.

Interiör av koret mot söder samt korvalvet mot sydväst. Foto JL 2025.

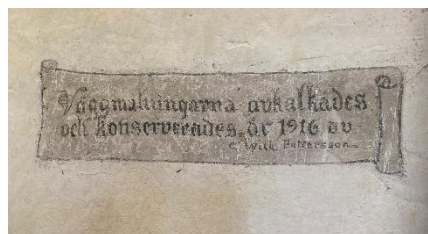
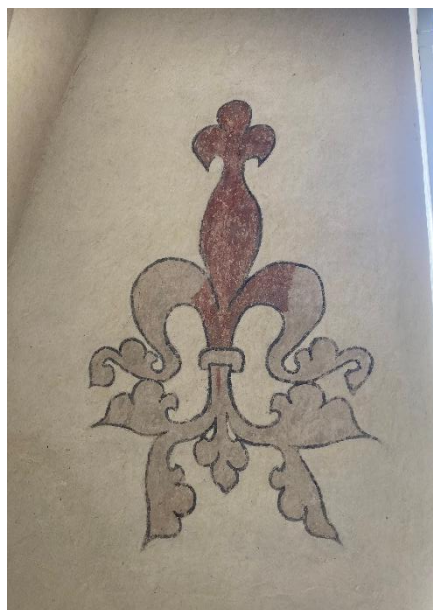

Interiör av koret mot sydväst och nordväst. Foto JL 2025.

Interiör av koret mot norr. Foto JL 2025.

Korets trefönstergrupp. Foto JL 2025. Till höger ett målat ornament från 1200-talet på korets södra vägg samt en målad inskrift på triumfbågmurens södra sida mot koret. Foto ES 2025.

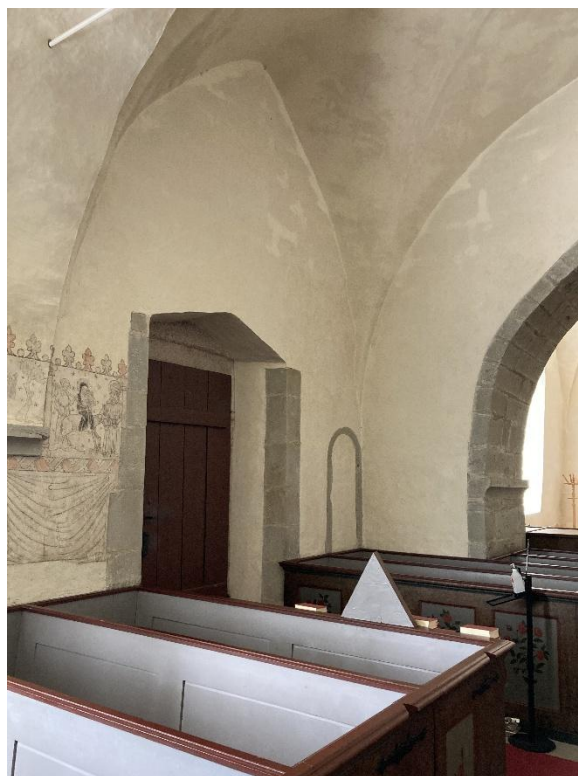
Kalkmålningar från 1400-talets mitt på korets norra sida. Foto ES 2025.

Runinskrift, som anger att kyrkan målades 1261 på triumfbågszurens norra del, mot koret. Till höger interiör av långhuset mot sydöst. Foto JL 2025.

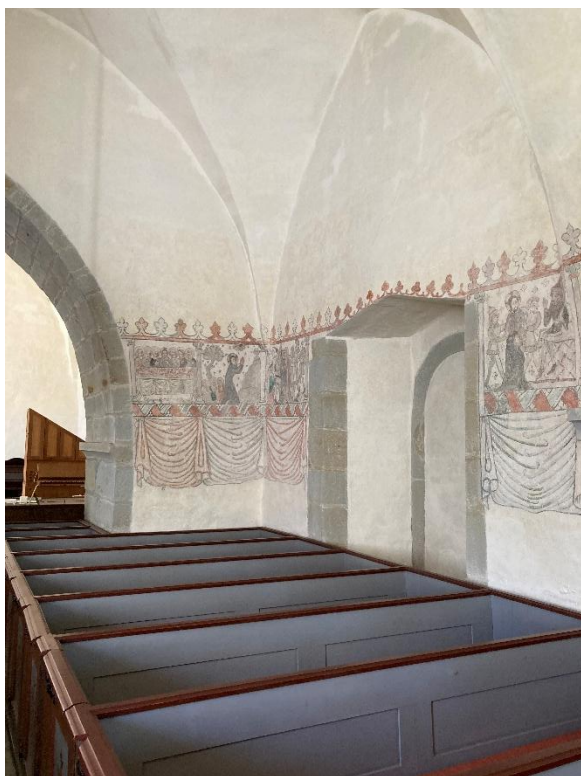
Interiör av långhuset mot nordöst. Foto JL 2025.

Långhusets södra sida mot sydöst och sydväst. Foto JL 2025.

Interiör av långhuset mot nordväst. Foto JL 2025.

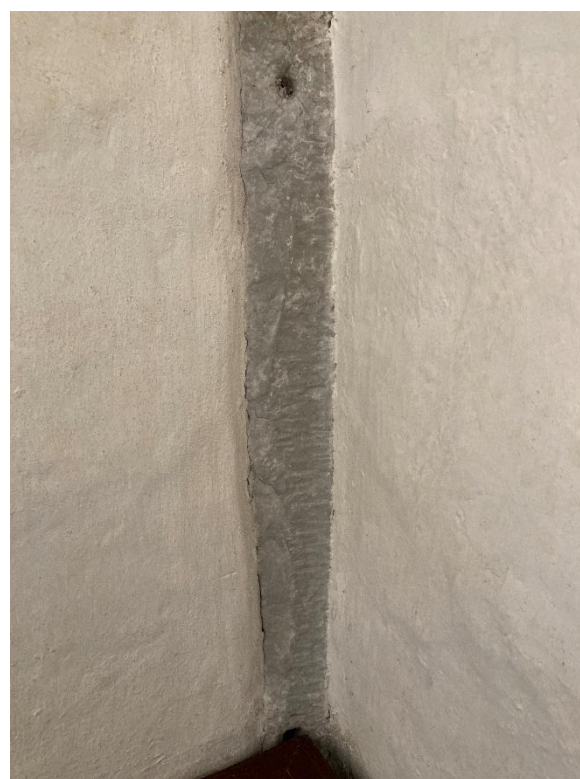
Långhusets norra sida mot nordväst och nordöst. Foto JL 2025.

Den tidigare nordportalen sedd inifrån. Till höger portalens norra innersmyg med kvarsittande låsbom och trampsten. Foto JL 2025.

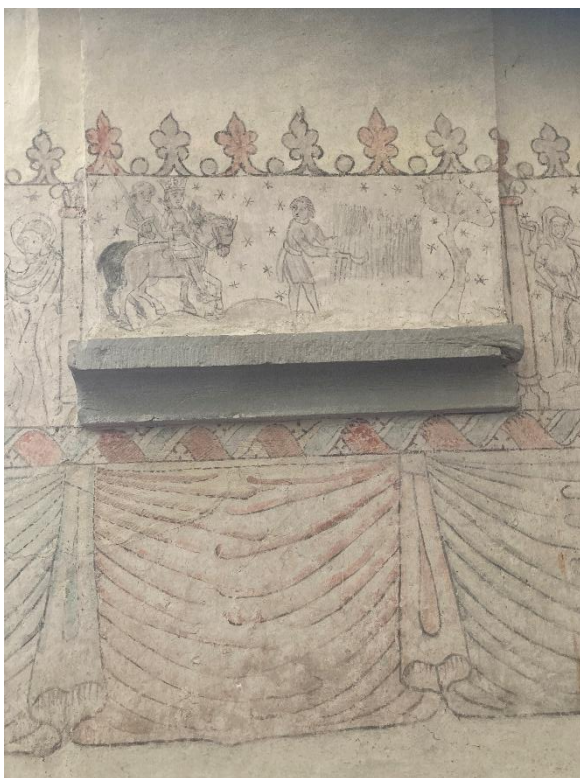
Långhusets södra fönster. Till höger, spår av det igensatta norra långhusfönstret. Foto JL 2025.

Igensatt öppning till den tidigare vindstrappan i långhusets nordvästra hörn. Till höger västra posten. Spår av gångjärn och en uppbruten läskolv visar att den stängts med en dörr. Foto JL 2025.

Kalkmålning ovanför triumfbågen. Foto JL 2025.

Kalkmålningar från 1400-talets mitt på långhusets södra mur. Foto ES 2025.

Kalkmålningar i långhusets nordvästra hörn. Foto JL. respektive ES 2025.

Kalkmålningar på långhusets norra mur. Foto ES 2025.

Interiör av ringkammaren mot nordväst och väster, sett genom tornbågen. Foto JL 2025.

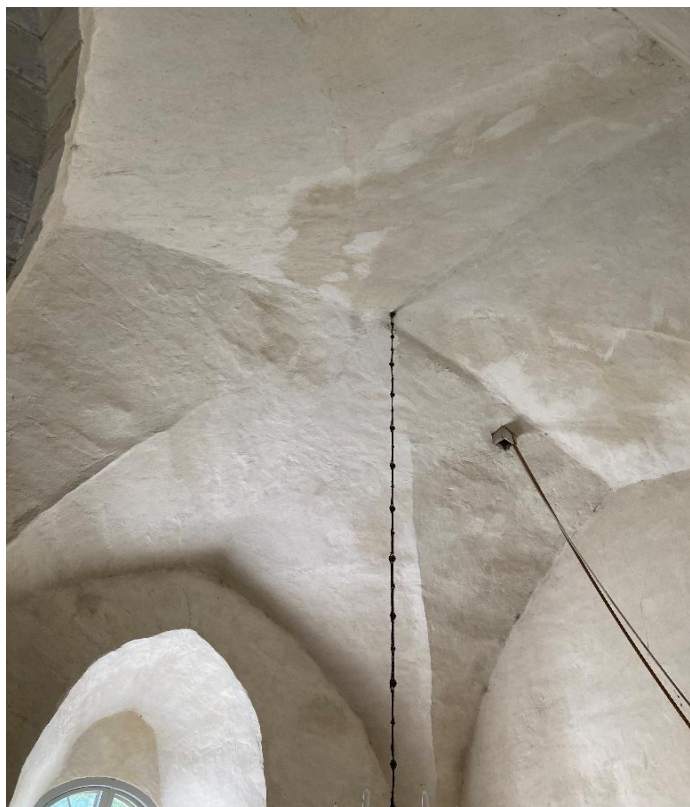

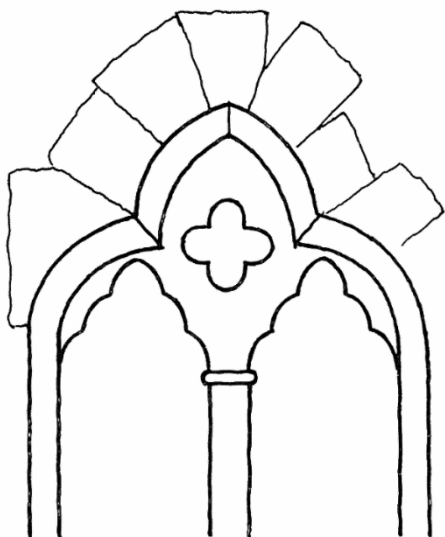
Ringkammaren mot sydväst och öster. Foto JL 2025.

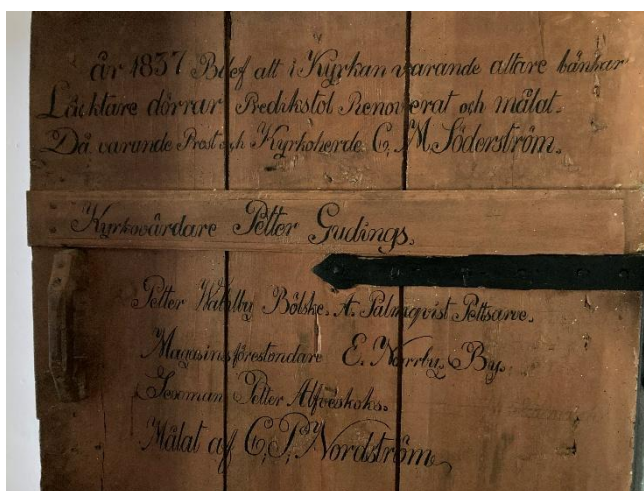

Ringkammaren mot nordöst med tornbågens norra del. Bågen delad på en i långhusets västra mur och en i tornets östra mur. Ovan till höger tornbågens södra del. Nedan till vänster den västra bågens profilerade anfangssten som skiljer sig från den i söder. Nedan till höger ringkammarens valv sett mot sydväst. Foto JL 2025.

Ringkammaren mot söder med fönstret.
Foto JL 2025. Nedan rekonstruktion av
fönstrets ursprungliga masverk från
omkring 1300. Fönstret fick nuvarande
form troligen 1835, Ritning John
Söderberg 1973. Efter Sveriges Kyrkor
156, Gotland VI:6 (1974).

Ingång till sakristian från koret, placerad i en svagt spetsbågig nisch, möjligen från sakristians byggnadstid 1832-1833 eller äldre. I östra posten en omfattningssten, kanske från ett tidigare murskåp på samma plats. Till höger inskrift på sakristiedörrens insida. Foto JL 2025.

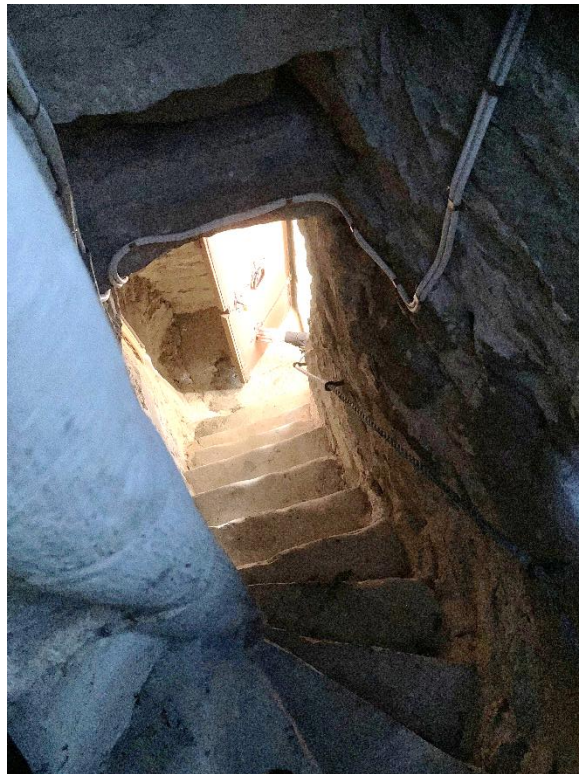
Interiör av sakristian mot väster. Foto JL 2025.

Ingången till sockenmagasinet samt del av magasinets bottenvåning mot sydväst. Foto JL 2025.

Magasinets övertage mot söder och norr, visande att tornet var oputsat när magasinet byggdes 1820. Foto JL 2025.

Uppgång i ringkammarens nordöstra hörn till torn och vindar. Foto JL 2025. Till höger trapploppets nedre, spiralformade del sedd nedåt. Foto ES 2025.

Trapploppets nedre, spiralformade del sedd ovanifrån mot nordöst. Öppning till tornets första övervåning. Foto JL 2025.

Överst, tornets första övervåning sedd mot nordväst med ljusglugg mot väster, ingång från trappan och murnisch. I mitten, tornets första övervåning mot sydöst med utgång i östra muren till kyrkvinden. Nederst till vänster trapploppets övre, raka del, mot öster. Ingången till första övervåningen placerad vid övergången från spiraltrappa till rak trappa. Nederst till höger ljusglugg mot väster vid trappans mynning i andra övervåningen. Foto JL 2025.

Trappans mynning i andra övervåningen. Till vänster blick uppåt, väster nedåt, norr åt höger, med synliga bjälkar, den högra helt inne i muren. Till höger öppningen sedd från söder. Foto JL 2025.

Till vänster tornets andra övervåning sedd mot norr och mot väster med äldre dörr och lastport. Till höger den äldre dörrens fram- och baksidor. Foto JL 2025.

Tornets andra övervåning mot öster med murnischer, till höger visade i närbild. Foto JL 2025.

Ovan till vänster, likbårar (?) i andra övervåningen. Ovan till höger igensatt öppning i höjd med tidigare tredje övervåningen. Nedan ljusgluggar i söder och väster till tidigare tredje övervåningen. Foto JL 2025.

Tornets tidigare tredje övervåning sedd nedifrån mot söder. Till höger klockvåningen sedd mot öster. Foto JL 2025.

Klockvåningen sedd mot söder. Foto JL 2025.

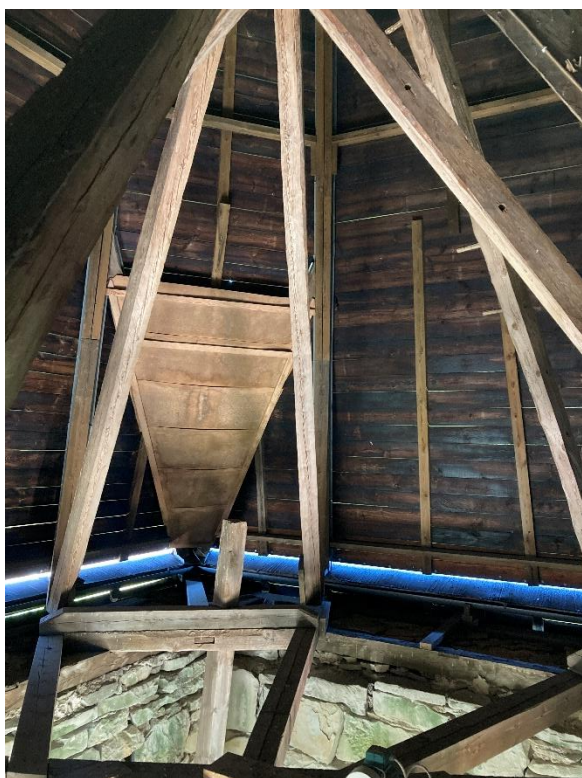
Klockvåningens sydvästra hörn med ristade räknestreck, närbild till höger. Foto JL 2025.

Klockvåningen och klockstolen mot väster. Foto JL 2025. Till höger blick mot söder med äldre urtag för klockupphängning i klockvåningens bjälkar, de bortre möjligen från tiden när kyrkan hade flera klockor. Foto ES 2025.

Klockvåningens övre del mot sydväst. Murverket något oregelbundet, men utan tydliga spår av att tornet tidigare till exempel varit högre och haft gavlar. Foto JL 2025.

Tornhuvens inre sedd mot ena hörnet och uppåt mot nordväst. Foto JL 2025.

Passagen mellan tornets första övervåning och långhusvinden, sedd från öster. Till höger del av tornets östra mur sedd från långhusvinden med spår av tidigare inmurad bjälke. Foto JL 2025.

Övre delen av tidigare vindstrappa i långhusets västra mur, sedd mot nordväst och söder. Valven täcks av en isolering med glasfiberull. Foto JL 2025.

Tidigare vindstrappa i långhusets västra mur sedd ovanifrån mot söder. Till höger ljusglugg mot söder i trappan.
Foto JL2025.

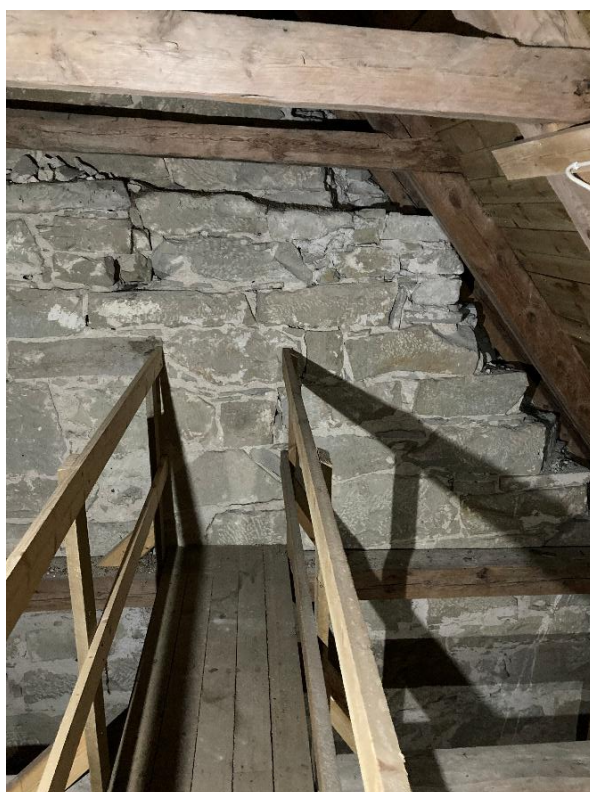
Den tidigare vindstrappan sedd nedåt mot öster från sydvästra murhörnet. Till höger mynningen sedd uppåt mot norr. Foto JL 2025.

Långhusvinden sedd mot väster med den övre delen av öppningen mellan tornet och långhusvinden. Foto JL 2025.

Långhusvinden sedd mot öster. Till höger ena murkrönet med dymlingar i remstyckena. Foto JL 2025.

Korvinden mot öster, dess övre, nedre och södra del.
Foto JL 2025.

Fast inredning och inventarier

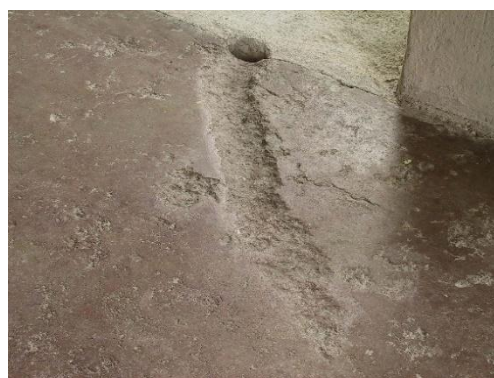
Kyrkorummets inredning är huvudsakligen från 1700-talet med inslag från medeltiden, 1800-talet och 1900-talet. Rummet upplevs som sparsamt inrett, bland annat som följd av att altarpupsats saknas. Altaret av huggen sten är sannolikt medeltida men troligen ommurat eftersom placeringen intill östra väggen troligen inte är ursprunglig och eftersom den i medeltida altaren närapå obligatoriska lilla nischen för relikier på framsidan saknas. Ett dräneringshål med ränna är troligen tänkt för kondens- och läckagevatten från fönstren. Ett sidoaltare från 1969-1971 står i långhusets nordvästra hörn som rekonstruktion av ett tidigare, och bär den medeltida Mariabilden. Delvis under predikstolen har ett medeltida murat sidoaltare bevarats i långhusets sydöstra del. Altarringen är från 1800-talets mitt. Murnischer finns i koret, dels en större mitt på norra sidan, med delvis medeltida front. Det bristande sammanhanget med kalkmålningarna, förekomsten av nischen kring sakristieingången samt att skåpets brädfodring inte ser medeltida ut talar för att det är flyttat någon meter, troligen vid sakristians byggande. Innanför korbänken finns ett murskåp med järnbeslagen dörr, vilken 1916 flyttades hit från ett väggskåp inne i sakristian, nu utan dörrar. I triumfbågen, innanför skärmen för predikstolstrappan finns en rektangulär nisch av huggen sten utan dörrar.

På norra sidoaltaret står en Madonnabild av trä från 1400-talets slut eller omkring 1500. Bilden har baldakin med målat och förgyllt bakstycket och två vridna kolonner. Skulpturen stod i början av 1900-talet i nischen för den igensatta långhusportalen. En vid en konservering 1943 avlägsnad ljushållare visar att det ännu (?) i början av 1900-talet var möjligt att tända ljus vid bilden. Altarkorset har en medeltida Kristusbild från 1300-talet. Predikstolen med ljudtak tillverkades på 1730-talet och målades 1754. Korbänken tillverkades 1753 av snickaren Glömsker i Garde och målades 1754 av Johan Hindrik Dreutz som även målat bänkinredningen från troligen 1700-talets förra hälft. Bänkarna på manssidan i söder är något högre än på kvinnosidan som också saknar knaggar, hattkrokar. Nummertavlan med stativ och spira, snarlik den på predikstolen, tillverkades 1789. Orgeln tillverkades 1967 för Anders Perssons orgelbyggeri men kom till kyrkan först 1996.

Dopfunten i sandsten från 1100-talets senare del är tillskriven Sigraf. Den runda cuppan har löpande reliefer med händelser kring Jesu födelse. Foten har mer schematisk och grövre huggen växtdekor, kanske av annan mästare. En fattigstock tillverkades av Jesper By 1746. Ett kollektskrin vid predikstolen gjordes 1862. Ytterligare medeltida föremål är en träskulptur av en diakon samt en ljusstav, båda från 1200-talets mitt. På Gotlands Museum förvaras två medeltida träskulpturer från 1400- och 1500-talen samt en gravhäll från 1100-talet och ett reliktskrin i trä. Klockan i tornet göts av Frantz Mauritz Bergholtz 1852.

Kyrkans inredning, tillkommen huvudsakligen under 1700-talet med inslag från medeltiden, 1800-talet och 1900-talet. Foto JL 2025.

Altaranordningen med altarskrank från 1834. Foto JL 2025. Till höger altaret, medeltida men troligen ommurat och flyttat intill östväggen, förmodligen vid tillkomsten av 1830-talets altaruppsats, samt en ränna med hål, sannolikt inte piscina utan för kondens och läckage från östfönstret. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2001, Visby stift.

Norra sidoaltaret, murat 1969-1971 som rekonstruktion av det medeltida sidoaltaret som underlag till Mariabilden. Till höger södra sidoaltat, bevarat som stöd för del av predikstolen. Foto JL 2025.

Södra sidoaltaret, sett från norr under predikstolen. Till höger nisch i södra triumfbågens vederlag. Foto JL 2025.

Nisch med järnbeslagen dörr innanför korbänken, troligen för förvaring av värdsaker innan den murade sakristians tillkomst, dörren från 1830-talet till 1916 placerad för nisch i sakristian. Till höger väggsåp på korets norra vägg med medeltida front och senare dörrar. Foto JL 2025.

Väggsåp med huvudsakligen medeltida front, möjligen flyttat vid sakristians tillkomst för att ge plats åt ingången till sakristian. Omfattningsstenen i bågen kring sakristians dörr kan antyda att murnischen kan ha suttit här tidigare. Till höger såpets inre med sannolikt icke medeltida träfodring, vilket skulle kunna tala för att såpet flyttats. Foto JL 2025

Madonnabild från 1400-talets slut eller omkring 1500. Foto JL 2025. Ovan till höger detalj. Foto Lennart Karlsson 1991, Medeltidens bildvärld. Nedan till höger madonnabilden före konserveringen 1943 i tidigare uppställning i tidigare norra långhusportalens nisch. Ett stearinljus är placerat i den senare avlägsnade fasta ljushållaren mitt för skulpturen. Foto Einar Erici 1915, ATA.

Altarkrucifix med Kristusbild från 1300-talet. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2001, Visby stift. Till höger Kristusbild på kors från 1830-talet. Foto Wera Wahlin Olsson 1913, Martin Olssons samling, ATA.

Predikstolens ljudtak med målning på takets undersida. Tillverkad på 1730-talet och målad 1754. Foto JL 2025.

Predikstol, tillverkad på 1730-talet och målad av Johan Hindrik Dreutz 1754. Foto JL 2025.

Predikstolens trappa. Foto JL 2025.

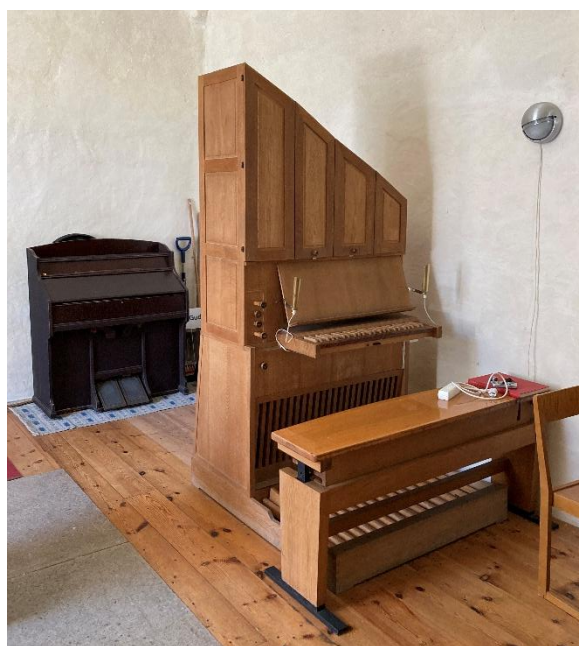
Korbänk vid korets norra sida, troligen tillverkad 1753 av snickaren Glömsker i Garde, målad 1754 av Johan Hindrik Dreutz. Foto JL 2025.

Bänkinredning, troligen från 1700-talets förra hälft. Manssidans bänkar på södra sidan högre än kvinnosidans på den norra. Foto JL 2025.

Till vänster norra kvarterets bänkar med lägre och bredare dörrar. Till höger södra kvarterets med högre och smalare dörrar samt hattkrokar i bänkarna, vilket saknas i det norra och avspeglar skilda äldre traditioner vad gäller huvudbonad i kyrkan för män och kvinnor. Dörrspeglarnas målning av Johan Hindrik Dreutz 1754. Foto JL 2025.

Nummertavla, daterad 1789. Ovan till höger orgel, tillverkad 1967 av Anders Perssons orgelbyggeri. Tidigare i Allhelgonakapellet i Visby, därefter i Visby domkyrka och Klinte kyrka, övertagen av Eke kyrka 1996. Foto JL 2025.

Stolar, tillverkade 1835. Foto JL 2025. Till höger bekännelsepall från 1700-talets början. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2001, Visby stift.

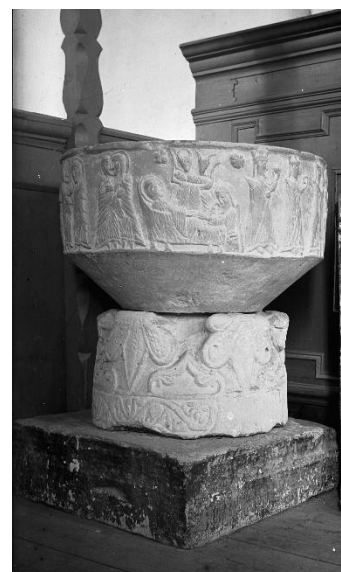
Dopfund från 1100-talets senare del, tillskriven Sigraf. Foto JL 2025.

Dopfunt från 1100-talets senare del, tillskriven Sigruf. Delar av cuppan. Foto JL 2025.

Dopfunten. Detaljer av cuppan samt dopfunten sedd ovanifrån och dopfuntsfoten. Foto JL 2025. Nedan till höger dopfunten i början av 1900-talet, uppställd vid triumfbågen och korbänken. Foto Carl R. af Ugglas 1907-1912, ATA.

Till vänster fattigstock, tillverkad sannolikt av Jesper By 1746, samt därunder kollektskrin med fyra inkast, tillverkad 1862. Foto JL 2025. Till höger helig diakon, träskulptur, samt en ljusstav i trä, båda från 1200-talets mitt. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2001, Visby stift.

Träskulpturer av S:ta Birgitta från 1400-talets förra hälft och av en helig biskop från omkring 1500. Nedan i mitten gravhäll från 1100-talets senare del, tillskriven Sigräf. Nedan till vänster relikskrin från 1400-talets förra hälft. Föremålen nu i Gotlands Museum. Foto Danne Pe Pettersson 2000-2001, Visby stift. Nedan till höger kyrkans klocka, gjuten av Frantz Mauritz Bergholtz 1852. Foto ES 2025.

Restaureringar

Det finns en runinskrift på korets västra mur som är svårt skadad. Den kan ha haft följande lydelse: ”År 1261 [...] efter Guds födelse då kyrkan blev målad ...”. Databasen Runor på Riksantikvarieämbetets hemsida anger året 1361. Inskriften på sakristiedörrens insida berättar och förändringar i kyrkorummet 1837. Troligen var det då som bänkinredningen fick den enhetliga färgsättningen den har på äldre foton. Nu eller tidigare putsades murarnas och valvens kalkmålningar över. En läktare byggdes i väster, ett nytt fönster togs upp i norr och fönstren i söder förstörades eller ändrades till enhetlig form. En ny altaruppsats anskaffades som sattes framför mellersta östfönstret med ljusgenomsläpp i en krönande strålsol. Vid en restaurering 1916 framtogs medeltida kalkmålningar och äldre färgsättning på bänkinredningen. Orgelläktaren revs och orgeln placerades på ringkammarens golv. Kyrkan fick en järnkamin som placerades i långhusets nordöstra hörn. År 1956 avlägsnades altarprydnaden och trefönstergruppen i öster lämnades fri.

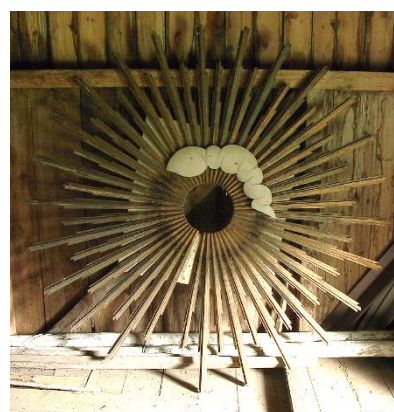
Vid den genomgripande restaureringen 1969-1971 sattes det norra fönstret igen. Kaminen avlägsnades och på dess plats murades ett sidoaltare upp och på detta ställdes Madonnaskulpturen som en tid stått på altaret bredvid predikstolen. Den stora orgeln i ringkammaren togs bort, dopfunten flyttades hit och en orgel övertogs från Alskogs kyrka, senare ersatt med den nuvarande. Ett nytt värmesystem av då ovanlig typ med uppvärmning av luft infördes efter dansk modell, men har senare avlägsnats.

Interiör mot väster före restaureringen 1916. Foto Einar Erics 1915, ATA.

Interiör mot öster vid 1800-talets slut. Foto i ATA.

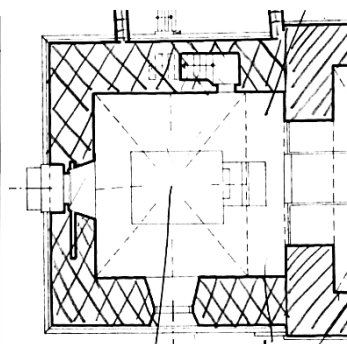
Altaranordningen från 1830-talet, nedtagen 1956. Detalj av föregående samt den bevarade strålsolen. Foto i ATA respektive Danne Pettersson 2000-2001, Visby stift.

Interiör mot öster före restaureringen 1916. Foto Einar Erics 1915, ATA.

Interiör mot öster efter restaureringen 1916. Foto Alfred Edle 1941, efter Sveriges Kyrkor 156, Gotland VI:6 (1974).

Korets norra sida mellan 1916 och 1969-1971. Dopfunten står kvar i tornbågen. Delar av en värmekamin skymtar i bildens vänsterkant. Foto troligen ca 1920, ATA. Till höger plan över ringkammaren före 1969-1971, till större delen upptagen av orgeln. Uppmätning John Söderberg 1943, ATA.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Arkeologiska undersökningar

Gotlands Museum gjorde 2004 en arkeologisk undersökning inför anläggande av en åskledare. Arbetet gjordes i form av en antikvarisk schaktningskontroll. Markarbetena bestod i att med liten grävmaskin gräva ett schakt runt hela kyrkan. Hela installationen utfördes utanför kyrkan och inga ingrepp företogs i byggnadens murverk.

Schaktets sammanlagda längd var ca 105 meter. Schaktbredden var 40-50 cm och djupet ca 45 cm. Schaktet grävdes merendels på ett avstånd av ca 1 meter från kyrkobyggnaden. Schaktmassorna bestod i huvudsak av naturlig sand. Utmed kyrkans sydsida påträffades enstaka skelettfragment från tidigare söndergrävda gravar i den urschaktade jorden.

Utanför kyrkans sydöstra hörn och 8 meter norr därom utmed kyrkans östmur påträffades ett antal större rundade stenblock i schaktet och i schaktväggen mot kyrkan. Deras funktion är okänd. I övrigt påträffades inget av antikvariskt intresse¹.

Vid renoveringen av kyrkan 1916 togs det fuktskadade golvet bort och under detta påträffades ett äldre trägolv av ek- och furuplankor. Det visade sig att golvplankorna tidigare varit väggplankor och kom från en äldre stavkyrka.

En av de grova ekplankorna var försedd med intressant, kvalitativt högtstående figurmåleri på den konvexa sidan. Den hade synbarligen utgjort en del av en målad innervägg, troligen triumfbågväggen i stavkyrkan. Stilistiskt dateras stavkyrkan till omkring 1100². Någon 14C datering av träplankorna är så vitt känt inte gjort. Plankorna finns nu på Historiska Museet³.

¹ Zerpe 2004

² Lagerlöf, E. & Stolt, B. 1974

³ SHM Inv. nr. 15844

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del

håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistorier utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vindar och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpopsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklostets och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkt historia.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden och inventarier

Stenkyrkan har föregåtts av en träkyrka. Värdefullt är bevarade väggplankor, nu på Historiska museet, med bland annat ornering och figurmåleri i bysantisk stil.

Kyrkans yttre har väl avvägda proportioner. Portalerna i söder och korets östfönstergrupp utgör välavvägda romanska inslag som fungerar väl med de stora och frikostiga fönstren från 1800-talet. Tornet är ett av få som är i tydlig gotisk stil med masverksförsedda ljudgluggar men som saknar krönande gavlar. Ett ovanligt och sentida inslag är att sockenmagasinet är lagt intill kyrkans mur.

Invändigt bildas ett finstämt ljusspel till följd av de stora fönstren och valvens vinklar. Triumfbågens och gördelbågens runda välvning ger rummet en sammanhållen lugn prägel som förstärks av putsens svagt gulröda ton som också harmonierar med det röda i kalkmålningarna. Värdefulla inslag i rummet är predikstolen, Mariabilden, nummertavlan samt att östfönstren är helt exponerade och bildar en sammanhållen ljus fond i rummet. Den medeltida fronten till väggskåpet i koret har ett värde, liksom bänkdörrarnas blomsterdekor och de runda spirorna på predikstolens ljudtak och nummertavlan. Kyrkorummets kulturhistoriskt kanske värdefullaste föremål är dopfunten.

Kyrkans vindar har speciella och ovanliga detaljer, som att några av tornets våningar är försedda med murnischer, den tydligt framträdande lastporten, placeringen och utformningen av murtrappan samt den igensatta tidigare trappan i långhuset.

Kyrkogården

Kyrkogården har tydliga årsringar vilket kommer till uttryck i en äldre del i väster och en yngre del i öster. Utvidgningen berättar om socknens expansion och befolkningsökning.

Gångsystemet med ett par grusade huvudgångar går i den äldre västra delen är intakt sedan åtminstone 1940-talet, vilket som är värdefullt att bevara. I övrigt saknas gångar på den äldre kyrkogården vilket är ett ålderdomligt drag.

Murarna på den äldre kyrkogården har tagits ned och ersatts av en häck med liguster. Denna tradition att ersätta tidigare murar vilka oftast plockades ned, med terrassmurar och djupa diken utanför muren samt färst över diken för att hindra kreaturen att ta sig in på kyrkogården förekommer på en del kyrkogårdar. De anlades i senare delen av 1800-talet.

Kyrkogården hyser både äldre och yngre träd. De äldsta träden i trädkransen planterades under senare delen av 1800-talet. Trädkransen är tidstypisk och berättar om rådande artval och planteringskultur. Den äldre kyrkogården omges av en trädkrans. I öster markerar en trädrad kyrkogårdens gräns mot öster.

Kyrkogården speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Eke socken. Gravarna finns framför allt söder om kyrkan. 9 av gravvårdarna på kyrkogården angavs som kulturhistoriskt värdefulla i kyrkogårdsinventeringen 1996. Vid en uppföljande inventering 2017 utpekades 12 av gravvårdarna som kulturhistoriskt värdefulla.

Väster om kyrkogården finns en samling äldre artefakter. Här ligger bland annat ett enligt sägner ett ämne till en sarkofag. Samlingen bidrar som helhet till kulturmiljön.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Eke kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Eke kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
o. 1100	Stavkyrka på platsen med målningar i bysantinsk stil invändigt (GK anger "1100-talets förra hälft").	SvK, GK
s. 1100-tal	Dopfunt av Sigraf. Gravsten tillskriven Sigraf, sedan 1925 deponerad i Gotlands fornsal.	GK, SvK SvK
t. 1200-tal	Koret och långhuset byggdes (GK anger "1200-talets mitt"). Kalkmålningar (triumfbågen, korvalvet).	SvK, GK GKM
1261? 1361?	Kalkmålningar. Databasen Runor på Riksantikvarieämbetets hemsida anger året 1361 och SvK anger 1261.	Inskr, SvK databasen Runor
s. 1200-tal	Skulptur av ek (stående diakon), sedan 1911 deponerad i Gotlands fornsal.	SvK
o. 1300	Tornet byggdes (SvK anger "vid 1200-talets slut"). Det ursprungliga dörrbladet till tornportalen bevarat på tornvinden.	GK, SvK SvK
1300-tal	Altartavla varav en Kristusbild (från processionskrucifix) är bevarad, numera monterad på ett kors på altaret.	SvK
t. 1400-tal	Birgittabild, sedan 1911 deponerad i Gotlands fornsal.	SvK
o 1450	Kalkmålningar av "Passionsmästaren" i långhuset.	GKM, GK
o. 1500	Mariaskulptur, numera på sidoaltaret.	SvK
t. 1500-tal	Träskulptur (biskop), sedan 1911 deponerad i Gotlands fornsal.	SvK
o. 1600	Eke fick överta en av Silte kyrkas två kyrkklockor, dessförinnan hade man ingen klocka (förlikning med Silte 1601).	GKR
1659	Årtal ristat med stenhuggaren Gert van Eghens bomärke på långhusets sydportal.	Inskr., SvK
t. 1700-tal	Bekännelsepall.	SvK
1738	Två gossebänkar tillverkades för koret.	SvK
1746	Fattigstock.	SvK
1753-54	Ny predikstol (SvK). En korbänk ("chor") och en ny "fribänk" vid predikstolen tillverkades av snickaren Glömsker i Garde. En brädiskärm sattes upp i tornbågen. Predikstolen och bänkarna målades av Johan Hindrich Dreutz.	SvK SvK SvK SvK, GKS
1754	Korbänken tillkom.	GK
1755	Järnkilar anskaffades till korvalvets lagning.	SvK
1767	Ny tornhuv av Mårten Johansson ifrån Suderbys i Gothem.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1777	Dopfunten flyttades fram i koret (till N delen av triumfbågen).	SvK
1789	Nummertavlan.	GK
1700-tal	Bänkinredning.	GK
t. 1800-tal	Tornet var troligen från denna tid och fram till 1970 oputsat.	SvK
1820	Sockenmagasinet byggdes.	SvK
1825	Inskr. i takbjälke över långhuset.	Inskr.
1826	Taken belades med tegel (tidigare bräder) varvid takkonstruktionerna sänktes.	SvK; Inskr.
1832-33	Sakristian byggdes. Tidigare fanns ett sakristiskrank i koret.	SvK
1833-34	Nytt trägolv lades in i koret. Altarskranket tillkom.	SvK
1835-37	Omfattande reparation, då bl.a. fönstren (3 st.) i den södra fasaden vidgades, ett nytt togs upp i långhusets N mur, och långhusets N portal murades sannolikt igen. Kyrkan kalkades invändigt, varvid de medeltida kalkmålningarna doldes. Ny läktare i västra delen av långhuset. Altaruppsatsen ändrades varvid det mellersta av de östra korfönstren murades igen. Altaret, bänkarna inklusive korbänken, läktaren, dörrarna och predikstolen målades av C. P. Nordström, Visby.	SvK, Inskr.
1842	Kyrkogårdsmuren tillkom (tidigare stängsel av trä).	SvK
1850	Kakelugn av kakelugnsmakare C. O. Berg i sakristian.	SvK
1852	Kyrkklockan omgjuten av F. M. Bergholtz, Stockholm.	GKR, SvK
1858	En orgel inköptes från instrumentmakaren C. Pettersson.	SvK
1862	Altarbordet marmorerades.	SvK
1891	Ljuskrona av mässing skänkt till kyrkan.	SvK
1895	Följande inskrift på en spirstock: "1895 DEN 15 juli RESTES DENNA SPIRA AF BYGGMÄSTAREN Joh. KARLSON från ALFVA".	Inskr.
s. 1800-tal	Kamin i långhusets nordöstra hörn.	SvK
1916	Restaurering efter förslag av byggmästare Nils Pettersson, Visby: Tornet fogströks utvändigt och övriga kyrkans fasader putsades och kalkades. Socklarna och korportalerna lagades. Nya dörrar i södra långhusportalen och tornportalen. Läktaren och brädiskärmen i tornbågen revs bort. Ny kamin i långhusets nordöstra hörn. Kakelugnen i sakristian togs sannolikt bort. Ljuskrona av mässing införskaffades. Väggar och valv i kyrkorummet putsades, kalkades och kalkmålningarna togs fram och konserverades av konservator Carl W. Pettersson, Stocksund. Inredningen målades 1800-talsövermålningen på bänkarna inklusive korbänken togs bort. Plankor m.m. från stavkyrkan påträffades som golvplankor i ett underliggande trägolv.	SvK, GK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1918	En ”ny” orgel sattes upp i kyrkan, inköpt begagnad 1913 från orgelbyggare Eskil Lundén, Göteborg, varvid 1800-talsorgelns fasad återanvändes.	SvK
1926	Ljuskrona av malm skänkt till kyrkan.	SvK
1954	Restaureringsförslag av arkitekt Gösta Wiman (ej utfört).	SvK
1956	Det mellersta av de östra korfönstren återupptogs efter nästan 120 år.	SvK
1969-71	Restaurering efter förslag av Restaureringsteknik AB, Stockholm (byggnadsingenjör Ingmar Holmström): Tornhuvens konstruktion reparerades och huven fick ny panel och invändigt avvattningsystem. Spåntaket på sockenmagasinet byttes mot faltak. Hela kyrkan putsades utvändigt. Omläggning av tegeltaken. Det N långhusfönstret sattes igen. Nya antikglas i de östra korfönstren. Nytt papptäckt klockdäck med utkastare åt öster. Väggar och valv invändigt rengjordes och inredningen konserverades. Konservator Erik Olsson, Sanda. Korvalvet lagades och förstärktes med fyra dragstag, långhusvalvet med ett dragstag. Marmoreringsmålning på altaret avlägsnades. Altartavlan från 1800-talet avlägsnades och ersatte med den medeltida Kristusbilden monterad på ett nyttillverkat kors. Altarskranket målades om. Bänkarna nymålades invändigt. Kalkstensgolv (tidigare trägolv) i mittgången samt under dopfunten. Nytt trägolv i tornrummet. Kaminen togs bort och ersattes med ett varmluftssystem av dansk modell. Dopfunten flyttades från triumfbågen till tornrummet. Provisorisk orgel, övertagen från Alskog kyrkas återinvigning 1965. Ljuskrona av ek skänkt till kyrkan. Ny dörr med återanvända beslag till torntrappan. Branddörrar mellan vindarna. Sidoaltaret i långhusets nordöstra hörn rekonstruerades.	SvK, GK SvK GK, SvK
1985	Fasadrestaurering efter förslag av ingenjör Lars-Göran Löfström, RAÄ, Stockholm. Entreprenör Gotlandsbyggen, Hemse: Tornets fasader putsades om. Målning av fönster, hängrännor och stuprör.	GF
2000	El-ringning.	GF
2001	Konservering av kor- och långhusportalerna. Stenkonserverator Patrik Stocklassa, Stockholm.	GF
2004	Kyrkogårdsmuren restaurerades. Yttre reparationsarbeten efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby. Entreprenör Gotlandsbyggen AB: – Tornets fasader putsades om, övriga murytor putsades och kalkfärgades.	GF

- 2004
- Tegeltaken reparerades, anslutningarna mellan byggnadskropparna tätades, och tornhuvens panel och vindskivorna tjärades.
 - Avvattningssystemet reparerades.
 - Vindarna försågs med inspektionsbryggor och belysningen kompletterades.
 - Tornluggar och 3 mindre gluggar konserverades och pälsdjursnät monterades.
 - Fönstren lagades och tätades, även portbladen tätades.
 - Åskskyddet byttes och kompletterades.
 - Tornrummets putsskador lagades och kalkavfärgades.
 - Sockenmagasinets tak tjärades och fasaderna putsades och kalkavfärgades.

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv. (Gotlands Museums arkiv).
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	Inskrift i kyrkan
o.	omkring
Runor	Riksantikvarieämbetets databas runor
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilsson Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, bd VI:6, 1974.
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilda gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA* (*Antikvarisk-topografiska arkivet*), Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM* (*Statens Historiska Museer*), Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Handlingar i Läns museet Gotlands fornsals arkiv, Visby.
 Handlingar i Länsstyrelsen, Visby.
 Inventering av inventarierna i Eke kyrka 2000-2001, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
 Inventering av Eke kyrkogård, utförd 1996 av antikvarier Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
 Dokumentation för utvändig restaurering 2004, sammanställd av antikvarierna Louise Borgö och Peter Olsson, Gotlands fornsal.
 Program för utvändiga reparationsarbeten på Eke kyrka, upprättat 2003 av arkitekt Jan Utas, Visby.
 Riksantikvarieämbetets databas runor
 Trädvårdsplan för Eke kyrkogård 2011. Eva Selin, Gotlands Museum.
 Vård- och underhållsplan för Eke kyrka 2006. Arkitekt Jan Utas, Visby.
 Zerpe, L. 2004. Rapport över arkeologisk förundersökning vid Eke kyrka, Eke socken, Gotland. Lst dnr 220-5878-01.

Tryckta källor

Jansson, Sven B. F., Gotlands runinskrifter, del 1, 1962.
 Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
 Lagerlöf, E. & Stolt, B. 1974. Eke kyrka. Hemse ting, Gotland band VI:6. Sveriges kyrkor.
 Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
 Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
 Snædal, T., Gustavson, H., Supplement till Gotlands runinskrifter del 1.
 Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830. 1989.
 Sveriges kyrkor, Gotland bd VI:6, 1974.
 Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400. 1971.
 Utas, Jan Andréasson-, Om gotländska valv, examensarbete i Arkitekturens teori och historia, Chalmers tekniska högskola, 1971.

Kartor

Skattläggningskarta 1703. Lantmäteristyrrelsen H17:1-1.
 Laga skifteskarta 1872.